

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

૨૨૧૩

“ નમોત્યુ ણં સમણસ્સ મગ્ગઓ મહાવીરસ્સ ”

આત્માની ઉન્નતિના ઉપાયો

શ્રી મુખર્ષ કોટવા જૈન સંઘની વિનંતિને માન
આપીને પ. પૂ. આગમદિવાકર આચાર્યદેવેશ
શ્રી આનંદ સાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજના
વિદ્વાન્ પ્રશિષ્યરત્ન શાસનસંરક્ષક પૂ. મુનિવર્ય

શ્રી હંસસાગરજી મહારાજે

આપેલું

જાહેર વ્યાખ્યાન

: સ્થળ :

કોટ, માંગરોળ મેન્શનના વિશાળ હોલમાં : મુખર્ષ

: સમય :

વિ. સં. ૨૦૦૩ ના વૈશાખ સુદિ ૧૪

રવિવાર : સવારના ૯ થી ૧૧ા

: પ્રમુખ :

શા. માતીચંદ દીપચંદ

તંત્રી : શ્રી શાસન મુદાકર

મુ. ઇળીયા (જી. આવનગર)

અન્યત્ર ચાર મુખવાળા ઘસા,

સુ. રાજપરા (કઠમ્બગિરિ) નિવાસી
 મહેતા છગનલાલ ખુશાલભાઈના પુણ્યાર્થે
 તેઓશ્રીના ધર્મનિષ્ઠ સુપુત્ર
 મહેતા કુંવરજીભાઈ છગનલાલની
 ઉદાર આર્થિક સહાયથી ધર્મપ્રેમી સદ્ગૃહસ્થોના
 વાંચન મનન અર્થે સપ્રેમ

: ભેટ :

વીર સંવત્ ૨૪૭૩
 સને ૧૯૪૭

વિક્રમ સંવત્ ૨૦૦૩
 જેઠ સુદિ ૪ શનિ

[નકલ ૧૦૦૦]

: પ્રાપ્તિસ્થાન :
 શા. મોતીચંદ દીપચંદ, તંત્રી : શ્રી શાસન સુધાકર
 સુ. ઠળીયા
 વાયા-તળાજી (જી. ભાવનગર)
 [કાઢિયાવાડ]

પ્રેમ : શ્રી સરસ્વતી છાપખાનું : ભાવનગર

॥ श्री शंखेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥

॥ पू. आचार्यदेव आनन्दसागरसूरीश्वराय नमः ॥

श्री मुंબઈ डोटना जैन संधनी विनंतिथी

आत्मानી ઉત્તરિના ઉપાયો

એ વિષય ઉપર અપાયેલ

જાહેર વ્યાખ્યાના

: વ્યાખ્યાતા :

શ્રી શૈલેના નરેશ પ્રતિબોધક, શ્રી વર્ધમાન જૈન
આગમમંદિર સંસ્થાપક, આગમદિવાકર પ.
દ્વારક આચાર્યદેવેશ શ્રી આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી મળના
વિદ્વાન પ્રશિષ્યરત્ન શાસન સંરક્ષક પૂજ્ય મુનિવર્ય

શ્રી હંસસાગરજી મહારાજ

દાન શીલ તપો ભાવ, મેદાદ્ધર્મ ચતુર્વિધમ્ ।

મન્યે યુગપદાઽઽખ્યાતું, ચતુર્વક્ત્રોઽમવદ્મવાન્ ॥

પરમ ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહારાજ કલિકાલ સર્વજ્ઞ પૂજ્ય આચાર્ય
જીવવાન્ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ભવ્યાત્મજ્ઞને 'આત્માની
ઉત્તરિના ઉપાયો' બતાવતાં ફરમાવે છે કે:—

શબ્દાર્થ:—દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર ભેદવાળા ચતુર્વિધ
ધર્મને એક સાથે કહી દેવાને ભગવંત ચાર મુખવાળા થયા,
એમ હું માનું છું.

શારીરિક ઉન્નતિમાં તો જનતા સતત પ્રવૃત્ત છે જ !

આ કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવન્તે સાડી ત્રણ કરોડ પુણ્ય અન્થો શા માટે રચ્યા ? કહો કે જનતાને આત્માની ઉન્નતિના ઉપાયો બતાવવા. કઈ જનતાને ? કેવળ શરીરની જ ઉન્નતિમાં રાચીમાચી રહેવાથી થતા ભાવિ અનર્થોને નહિ સમજનારી જનતાને. શાસ્ત્ર-કારોએ એ જનતાને ત્યાં સુધી કહ્યું કે યદિ શરીરની ઉન્નતિની ઈચ્છા હોય તોપણ આત્માની ઉન્નતિને ઓળખવી આવશ્યક છે. આત્મીય ઉન્નતિના ઉપાયો જ જાણવા જરૂરી છે. કેમકે શારીરિક ઉન્નતિ પણ ધર્મથી જ ઉપલબ્ધ છે: આનો અર્થ એ નહિ લેતા કે શારીરિક ઉન્નતિ તથા તેના ઉપાયો તેઓએ બતાવ્યા છે. શારીરિક ઉન્નતિમાં તો જનતા સતત પ્રવૃત્ત છે જ, એવું સમજનાર તેઓએ જનતા તે પ્રવૃત્તિથી ‘આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી પરિપૂર્ણ એવા’ આ સંસારમાં રવડી ન જાય એ માટે આત્મિક ઉન્નતિના ઉપાયો બતાવ્યા છે.

પ્રથમ શારીરિક કાન્તિ પરત્વે લક્ષ આપીએ

શાસ્ત્રકાર મહારાજ કહે છે કે શરીરની કાન્તિ પણ ધર્મથી જ પ્રાપ્ય છે. શારીરિક કાન્તિમાં પણ પુણ્યભેદ છે. સૂર્ય (વિમાન) લગભગ નવસેં યોજન દૂર છે, છતાં તેની સામે જોઈ શકાતું નથી. તો સમીપસ્થ હોય તો જોઈ જ કેમ શકાય ? જેના ધર (સૂર્ય-વિમાન)ની સામે મીટ ન મંડાય એ ધરના માલિક ઈન્દ્ર જો પાસે ઉભા હોય તો તેમના સામે કેમ જ જોઈ શકાય ? સૂર્યનો પ્રકાશ તો તેની પાસે કાંઈ હિસાબમાં નથી. એ ઈન્દ્ર મહારાજનું મૂળ-સ્વરૂપ જોવાની ‘દેવો મૂળસ્વરૂપે અહિં’ નથી આવતા એમ જાણનાર’ શ્રી ભરત ચક્રવર્તીને બાવના થઈ. ભરત મહારાજ તે જોવા ઈન્દ્રને વિશાપ્ત કરે છે. સાધર્મીની ઈચ્છા પૂરી કરવી એ ફરજ સમજનાર ઈન્દ્ર મહારાજ જાણે છે કે એ સ્વરૂપ ભરતજીથી જોઈ

શ્રદાય તેમ નથી; ઈન્દ્ર મહારાજની આવી માન્યતા માનથી, ગર્વથી કે ગૌરવથી નહિ, પરંતુ તથાવિધ પરિસ્થિતિની છે.

ચક્રવર્તીની સમર્થ દષ્ટિ પણ અહિં ઠરી ન શકે. બાહુબળીજનો અપવાદ બાદ કરતાં ભરતચક્રીના દષ્ટિસામર્થ્યથી, જગતમાં બીજા કોઈનું દષ્ટિસામર્થ્ય વધે તેમ નથી. આવી દષ્ટિ પણ ઈન્દ્ર મહારાજનું મૂલસ્વરૂપ જોવા અસમર્થ છે. વિબુધ એવા ઈન્દ્ર મહારાજે ના તો કહી, પણ એવી કળા કરી કે ભરતજીએ પોતે જ મૂલસ્વરૂપ જોવાની ના કહી. પોતાની કનિષ્ઠા અંગુલિમાં પોતાના મૂલસ્વરૂપની પ્રભા આરોપી ભરતજી સામે ધરી; આ જોતાં ભરતજીની આંખો મીંચાઈ ગઈ. તેઓ સમજી ગયા કે મૂલસ્વરૂપ જોઈ શકાય તેવું નથી. આ વાત તો ધર્મથી પ્રાપ્ત એવી શારીરિક કાન્તિની થઈ. સૌધર્મ ઈન્દ્ર તો પ્રથમ દેવલોકના ઈન્દ્ર છે. તે પછી જેમ જેમ આગળ વધો તેમ તેમ કાન્તિ વધે. ત્રીજા દેવલોકે આથી અદ્ભૂત કાન્તિ, બારમા દેવલોકે કેઈગુણી અદ્ભૂત કાન્તિ, પછી આગળ વધો, નવગ્રૈવેયક તથા તેથી આગળ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોની કાન્તિમાં પૂછવું જ શું? વિજય-વૈજયંત-જયંત-અપરાજિત અને સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમાં દેવોના અનુક્રમે વધતા ઝગઝગાટની કોઈ સીમા નથી; કાન્તિ, ઋદ્ધિ તમામ અનિર્વચનીય. ઘોળે દિવસે જેમ પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર શીકો દેખાય, તેમ સૂર્ય પણ ઉચ્ચ દેવલોકની કાન્તિ પાસે શીકો દેખાય ! એ લાખ જોજનના મેરૂનો ઝાંઝરીયો થઈને નીચો જ ફર્યા કરે ! ઉંચે એની જરૂર નથી. આ શારીરિક કાન્તિ આદિ પણ અધુરા ધર્મનું જ પરિણામ છે

ઉચ્ચ દેવલોકે સૂર્યની જરૂર જ ક્યાં છે ? કેમકે ત્યાં તો સૂર્ય જ શીકો પડી જાય છે. ઘોળે દિવસે પાંચસે પાવરનો ગ્લોબ શીકો જ દેખાય ને ? આપણો મુદ્દો છે આત્માની ઉત્પત્તિનો. આ તમામ કાયાની કાન્તિ પણ મળી શાથી ? ધર્મથી જ. સૌધર્મેન્દ્ર

દક્ષિણ ભૂમિના માલિક છે. કોઈ પર રાષે બરાઈને ત્યાં બેઠા આઈ નજર ફેંકે, તો પેલો ખાખ થઈ જાય ! હવે પુણ્યબેદે કાન્તિભેદ છે, એ મુદ્દા પર આવીએ. આ તમામ કાન્તિ શારીરિક છે, ઘણું ઉચે રહેલી છે, છતાં પણ તેની સામે જોઈ શકાય નહિ તેવી છે. જ્યારે શ્રી જિનેશ્વર દેવની શારીરિક કાન્તિ તો એ સર્વ કરતાં કેઈગુણી વધારે હોવા છતાં તેમની સામે અનિમેષપણે જોઈ શકાય છે ! પ્રભુની મુખપ્રભાનું જ બાર સૂર્યની કાન્તિ જેટલું પ્રમાણ શાસ્ત્રે આપ્યું છે. દેવોની કાન્તિ ગમે તેવી ઝગઝગાટવાળી, પણ જોઈ ન શકાય તે શા કામની ? મેરૂ લાખ જોજનનો ય સોનાનો પણ ભરતક્ષેત્રાદિના માનવીઓને શા કામનો ? દેવોના અને ઈન્દ્રોના ન જોઈ શકાય તેવા સ્વરૂપના તથા શ્રી જિનેશ્વર દેવના જોઈ શકાય તેવા સ્વરૂપના ભેદમાં કારણ તરીકે પુણ્યનો ભેદ છે. એ બે ય પ્રકારની કાન્તિ, ઋદ્ધિ આદિ મળ્યાં શાથી ? ધર્મથી જ. દેવો દેવ થયા તે ધર્મથી ને ? આજે કૂદકે ને ભૂમકે વિજ્ઞાન આગળ વધતું કહેવાય છે, પરંતુ અજ સુધીમાં કોઈ વિજ્ઞાની એવો પાક્યો કે-જે માનવીને દેવ બનાવે ? માનવીને દેવ બનાવનાર કેવળ ધર્મ જ છે. અનુત્તર વિમાનની શારીરિક કાન્તિ ઉચામાં ઉંચી, તે ય અધુરા ધર્મથી : સાત લવ આયુષ્ય ઓછું તથા છઠ્ઠ જેટલો તપ ઓછો : આટલો અધુરો ધર્મ, તેના ચોગે દીર્ઘકાલની શાહુ જોલ જેવું એ સ્થાન એને સાંપડ્યું ! રૂપ, કાન્તિ, ઠાઠ વિગેરે છે તો અદ્ભૂત, પણ જુએ કોણ ? એ દેખાડી ઉપકાર કરે કોને ? ન જોઈ શકાય એ વાત તો અલગ પણ એ વિમાનવાસી દેવો ત્યાંથી તેત્રીશ સાગરોપમ જેટલા લાંબા કાળ સુધી બીજે જઈ જ શકે તેમ ક્યાં છે ? સાત લવ આયુષ્ય વધારે હોત, છઠ્ઠ તપ વધારે થયો હોત તો તેઓ પૂર્ણ ધર્મયોગે સાદિ અનંત રિચિતિવાળા આત્મીય કાન્તિ (મુક્તિ) ના માલિક બની

જાત. આત્માની ઉન્નતિ શાથી થઈ શકે તેમ છે તે આ ઉપરથી સમજ્યા હશે ?

જે યોગ્યતા સાંપડી છે તે ધર્મના જ યોગે છે

આ યુક્તિપૂર્વક કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજ કહે છે કે-શારીરિક ઉન્નતિ પણ ધર્મથી જ મળે છે. તેઓ કહેવા માગે છે, આત્માની ઉન્નતિના ઉપાયો. આ ઉપાયો આપણે અસ ભોળપણથી માની લઈએ, ધેણછાથી ‘હા’ બણીએ એટલા માત્રથી આત્માની ઉન્નતિ ઓછી જ થવાની છે! આપણે આત્માની સાચે જ ઉન્નતિ ઇચ્છતા હોઈએ તો તે ઉપકરીએ ખતાવેલા ઉપાયો સમજીને આદરવા જ રહ્યા, અને એ સિવાયના આત્માની અવનતિના ઉપાયોને તજવા જ રહ્યા. આત્માની ઉન્નતિ કરનાર કેવળ ધર્મ જ છે. તે ધર્મમાં પૂર્ણતાએ પહોંચવા મથી મરવું જોઈશે. ‘ધર્મ, ધર્મ, ક્યેં કાંઈ ન વળે. ‘આત્મા અનંત બળવાન છે, અનંત જ્ઞાનવાન છે’ એમ માત્ર ગોખ્યા ક્યેં જ શું વળે? ધર્મ કરનારો રૂપહીણો પણ રહે? પથર થાય તો પણ હીરો થાય હીરો! અભવ્ય કુલક બણેલા બળુતા હશે કે પૃથ્વીકાયમાં ખીણમાંના પથરના જીવોમાં ભવ્ય પણ હોય, અભવ્ય પણ હોય. કારીગર જિનમૂર્તિ ધડવા માંડે. ખીણમાંના પથર દ્યે, તેમાં જેને અભવ્ય જીવે ગ્રહણ કરેલો હોય, તે ટાંકણું મારતા તૂટી જાય! અર્થાત્ અભવ્યનું શરીર જિનમૂર્તિમાં પણ કામ ન આવે! શાથી? ભાગ્યની હીણતા: પૃથ્વીકાયમાં ઉપજનાર પુણ્યવંત જીવ હીરો થાય, ઝવેરીના હાથે ચડે! હીણપુણીઆ પથરો જ થાય. ઝવેરી એને અડે ય ખરો? પુણ્ય-પાપનો, તેની વૃત્તિનો તફાવત તો તમને દુનિયાના વ્યવહારમાં ય દેખાશે. મરનાર તો મરી જાય, પણ એ એવો હોય કે તેની પાછળના ધનને, વસ્તુને કોઈ અડે નહિ, કહે કે-રખે અડતા! એ ધન લીધું તો પાસે

હશે તે ય જશે ! આ શાથી ? આત્મા તો ગયો, પણ તેવી અશુભ વૃત્તિ મૂકતો ગયો. અપુત્રીઆનું, કૃપણનું, નિરાધારનું ધન ન લેવાય એમ મનાયું, શાથી ? છે તો તે ય ધન, અને તેનો તેવો માલિક પણ ગયો, છતાં ય એવી માન્યતા શાથી ? કહો, માલિક ગયો પણ વૃત્તિ મૂકતો ગયો. દુનિયામાં ડાહ્યાઓએ નિયમ કર્યો કે-દીકરીના ધરનું પાણી યે ન પીવાય. લેનારા બલેને પચાસ હજાર લે. લેતાં ઉજળા દેખાય, પણ અંતે તમામ સાફ થઈ જાય છે ને ! આ તમામનું ધન તેવી વૃત્તિના કારણે જ નથી લેવાતું ને ? જ્યારે મુનિ કાલધર્મ પામે, તેની પાલખીમાંથી ટુકડો વસ્ત્ર તથા ઉછળેલા પૈસામાંથી પૈસો લેવાનું મન થાય; લેવા પડાપડી થાય ! શાથી ? એ લેવાથી ઋદ્ધિ થાય, વૃદ્ધિ થાય, એવો ત્યાં આશય છે. દીવાળીએ બોણી કાની કરો ? બોણીમાં નામ કાનું લખો ? કહો કે-ઓલદોલનું, તોકલીનું ! આમાં યોગ્યતાની વાત આત્માની કે શરીરની ? યોગ્યતા આત્માની છે. શરીર તથા ધન વિગેરેની તો સમાનતા છે. શરીરના સેવકાએ આ વિચારવાનું છે. માનવે માનવે ફરક છે. એક માનવ શોધ્યો ન મળે, અને એક ટકાના તેર ! શકુનમાં જૂઓ ! વિધવા સામે મળે તો પાછું ફરાય, સધવા સામે મળે તો આગળ વધાય, તે સાથી ? સ્ત્રીઓ તો બે ય સરખી છે, વિધવા હસતી મળે તો ય વાંધો અને સધવા રડતી મળે તો ય આગળ વધો ! શાથી ? આમાં તફાવત પુણ્ય-પાપનો છે. આ સમજણ આર્યદેશમાં છે. આજે કાંઈ યોગ્યતા સાંપડી છે, તે પણ પૂર્વકૃત ધર્મયોગે સાંપડી છે. આ સમજણ જગી જાય તો સૌ હમણાં જ ધર્મ તરફ ઝૂકી જાય; પણ મોહરાજ એ વસ્તુ આપણને યથા સ્વરૂપે સમજવા દેતો નથી. આપણા દેવ કેવા ? અરૂપી આત્મા પર ચિન્નામણ કરનારા !

યોગ્યતાનું આ ધડતર કોણે કર્યું ? કુશળ સલાટ પત્થર બંડે,

પણ આત્માનાં ધડતર કોણુ ધડે ? પત્થર તો રૂપી, પણ આત્મા તો અરૂપી છે. અરૂપી દ્રવ્ય હાથમાં આવે ? નહિ જ. આકાશ અરૂપી છે, એમાં ચિત્રામણુ કરનારો કોઈ વિજ્ઞાની પાક્યો ? આકાશની જેમ આત્મા પણ અરૂપી છે. આકાશમાં કરેલ ચિત્રામણુની જાહેરાત કરવામાં અને અમુક શ્રી કે ક્રી રખાય તો દૂરદૂરથી વિમાનમાં ખેસી લોકો જોવા આવે, જોવા આવનારની પડાપડી થાય; પણ આ આકાશમાં ચિત્રામણુ કરનાર દેવને પરાણે ઓળખાવવા પડે છે ! જોવા અને સાંભળવા તેડાં કાઢી બોલાવવા પડે છે ! અરૂપી આત્મા પર ચિત્રામણુ કરનાર આપણા અરિહંત દેવ છે. આ દેવને સહેજે ઓળખી શકીએ તેવા કુત્રમાં આપણે જનમ્યા છીએ, પણ ‘અરૂપી એવા આત્માને ચિત્રામણુ કરનાર અમારા દેવ છે,’ એમ કહેવા છતાં તે દેવને હજી આપણે યથાર્થ ઓળખ્યા જણાતા નથી. અન્ય દુનિયાના ડાહ્યા પ્રાણીઓ પણ આ દેવને તાકીને જોઈ રહે છે. એ દેવના વારસદાર એવા આપણે હજી તેને ઓળખી શક્યા નથી ! આ સ્થિતિમાં આત્માની ઉત્પત્તિ કેમ થાય ?

કષુતરને ચણુનું મન માંસાહારીને પણ થઈ જાય છે !

યોગ્યતાને સમજવવા ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટાંતો વિચારી શકાય. ભેંસ અને ગાય. બન્ને પશુ, બન્ને દૂધ આપે છે, પણ ગાયનું દૂધ પવિત્ર મનાય એવી ભાવના છે—પુણ્યની યોગ્યતા. સ્ત્રીને પણ ‘ગરીબ ગાય જેવી’ કહેવાય પણ ‘ગરીબ ભેંસ જેવી’ કહેવાય ? અને કહો તો ? સાંકળે તો ભેંસ પણ બંધાય છે, ગાય પણ બંધાય છે, પણ ગાયને ગરીબડી કેમ કહી ? સ્ત્રીને પણ ગરીબ ગાય જેવી કહી ગાય સાથે ધટાવી ! દેવ પાસે દીવામાં ગાયનું ઘી જોઈએ, આજે ભલે તમે વેળટેબલ ધીનો દીવો કરો તે તમે જાણો. ‘દીકરીને ગાય, દોરે ત્યાં જાય,’ એમ કહ્યું : દોરે ભેંસ પણ જાય તો છે, પણ ‘દીકરીને ભેંસ, દોરે ત્યાં જાય’ એમ ન કહ્યું :

માયના જીવમાં એ યોગ્યતા પુણ્ય યોગે આવી છે. એ યોગ્યતાથી એ જીવે ગાયપણું મેળવ્યું, ભેંસ ન થઈ. કષુતર તથા કાગડો બન્ને પંખી, પણ એક એવું કે-જીવ તો શું પણ સડેલો દાણો ન ન જ ખાય ! જ્યારે કાગડો ભાળ્યો જીવ ન મૂકે ! કષુતરને આત્મા એટલો યોગ્ય. આથી કષુતરને ચણુ નાખવાનું સહુ કોઈને મન થાય છે. રેશ્મનીંગના જમાનામાં ય કષુતરને તોટો છે ? બૂંચેશ્વરના કષુતર ખાનામાં જૂઓ જઈને, ચાર ચાર આંગળ ચણુનો ઢગ પડ્યો હોય છે ! કષુતરો કહ્લોલ કર્યા જ કરે. ત્યાંથી પસાર થતાં મણિહારીને ય ચણુ નાખવાનું મન થઈ જાય છે ! સ્મૃતી ?

જીવના જ ઠરીએ પણ પ્રયત્ન ન કરીએ તો શું વળે ?

અરૂપી એવા આત્મામાં ચિત્રામણુ તારક દેવોએ કરેલ છે. તેઓ આત્માની ઉત્તરિના ઉપાયો કહી ગયા છે. એ ઉપાયોને આજે યથાશક્તિ અવગાહિએ. પૂર્ણપણે આદરીએ એવી તો આપણામાં તાકાત નથી. આ ચિત્રામણુ તારકોએ નવું કરેલ નથી. છે તે ખુલ્લું કરી બતાવેલ છે. ચિત્રામણુ છે જ પરંતુ તેની ઉપર કર્મરજના ઢગ ચડી ગયા છે. થર જમી ગયા છે. એ ઉખેડે કાણુ ? ઉખેડવાના ઉપાયો બતાવે કાણુ ? ઘરમાં નિધાન તો છે; પણ ઘરઘણીને ખબર નથી. તે મૂંઝાય છે, ત્યાં કોઈ ઉપાય સહિત દેખાડે તો કેવો આનંદ થાય ? દેખાડનાર તો કહે, ‘ નિધાન છે, અહિં છે, આટલે ઉંડે છે, આ રીતે મળે, ’ પણ ઘરઘણીએ કાશ, કાદાણી, પાવડો લઈને ખોદીને કાઢવાની મહેનત તો કરવી પડશે ને ? એ ઘરના ધનને ખોદી કાઢવા માટે કાશ-કાદાણી-પાવડો છે, તેમ અહિં આત્મચિત્રામણુ પર ખીરનીર ન્યાયે જમણાં કર્મને દૂર કરવા માનીએ ક્યા ઉપાયો બતાવ્યા ? ‘ દાન, શીલ, તપ અને ભાવ. ’ આ ચાર પ્રકારનો ધર્મ આચરવાથી અનન્ત ચિત્રામણુવાળું આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ થાય. ઉપાય જણીએ ખરા પણ આચરીએ

નહિ તો ? પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત કરાવનારી માનવકાયા મળવા છતાં, પ્રયત્ન ન કરાય તો શું વળે ? ધનની ઝંખના કર્યા કરીએ પણ શાલિભદ્રનું પુણ્ય ન આચરીએ તો નવાણું પેટીમાંની 'પા' પેટીએ આવે ખરી ?

અંતરથી ન્યારો રહે, શાથી ?

માનવ આચરી શકે તેમ છે માટે જ્ઞાનીએ તેને ઉપાય બતાવ્યા. બીજાઓના કલ્યાણની કામના તો ભારોભાર છે, પણ થાય શું ? એકેન્દ્રિયાદિને પ્રવચન મંજળાવે ! નારડી સાંભળી શકે ? દેવો નવરા છે ? એ તો ભોગ-વિકાસમાં પડ્યા છે, એ ધર્મ ક્યાં કરી શકે તેમ છે ? મનુષ્ય જ ધર્મ આચરીને ઉત્તતિ કરી શકે તેમ છે. માનવ, ધર્મ વિહોણો થાય તો બહુ જોખમમાં. નીચે જ જાય. કારણ કે, તે ઇચ્છાપૂર્વક અધર્મ આચરે છે. ધર્મી મનુષ્ય હુલ્લડ કરે ? અખતરા માટે જોખમ ફેંકી લાખો જીવોનો નાશ કરે ? આપણે ધર્મ, કુલથી પામ્યા પણ વિચારણા છે ? આત્મવત્ત સર્વ-મૂતેષુ બોલાય છે, પણ વર્તનમાં તેમ છે ? એક પાણીના ગિન્દુમાં અસંખ્યાતા જીવ હોવાનું જાણ્યા પછી પ્યાલો પીતાં કંપારી ન આવે ? અનિવાર્ય હોય એ બીજી વાત, પણ હૃદય ક્યું હોય ? સચિત પદાર્થો હોંશે વપરાય ? એકેન્દ્રિયાદિ કોઈ પણ જીવોને કામને નથી તે માનવને બીજા જીવોને કરડી ખાવાનો શું અધિકાર ? એકેન્દ્રિય, બેષ્ટન્દ્રિય આદિ કોઈ જીવો માનવને ખાય છે ? માનવને એ બધા કામમાં આવે છે, પણ માનવની રાખ પણ એ દરેક જીવોને કામની છે ? નહિ, તો માનવ કેવો કે જે તેવા નિરપરાધિ અને અશરણ જીવોને પણ કરડી ખાય ! અલ્યા ! તું બધાને મારે, તને કોઈ ન મારે ? 'મારું મારા આપનું, તારું મારું સહીયારું' આ રીતિ માર્ગાનુસારીને પણ ઉચિત હોય, એમ લાગે છે ? સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા સચિત પદાર્થ પણ ખાતો-પીતો હોય, પણ

માને કે નછુટકે કરવું પડે છે: એમાં રાજી ન થાય, તન્મય ન થાય, ધ્રુજે !

મરાઠીમાં કહેવત છે કે-‘ ચાવઠ તેનાલા ચાવાવા ’ એટલે કે જે મારે તેને મારવો. અને વળી તે ‘ પાંડુરંગાનિ સાંગિતલા ’ કહી એ હવાલો ઇષ્ટદેવ પાંડુરંગના નામે ચઢાવે છે! મતલબ કે- ‘ મારે તેને મારવામાં પાપ નથી ’ એમ પાંડુરંગે કહ્યું છે. ’ એમ કહીને તેઓ કહે છે કે-સર્પ કરડીને ખીજીને મારે છે માટે તેને મારી નાખવો ! પણ એને પૂછીએ કે તું સર્પને મારે છે તો તારા માટે કયો ન્યાય ?

ધર્મ કયો ? અધર્મ કયો ?

સભામાંથી પ્રશ્ન:-‘ આખી દુનિયાએ માંસાહાર નથી તજ્યો, માટે માંસાહારનો નિષેધ કેમ કરાય ? આવી આજે ચાલી રહેલી દલીલખાજનો શો રહિયો ? ’

માંસ ઇષ્ટ હોવાથી માંસાહારના સિદ્ધાંતો ધડાયા છે તેમ પોતાને પાપ ઇષ્ટ હોવાથી પાપસિદ્ધાંતો ધડાય છે. આવા આત્માઓ કયાં જવાના ?

આખી દુનિયા પાપમાં રાચતી હોય ત્યારે શ્રી જિનેશ્વર દેવ ધર્મોપદેશ દે, એ યોગ્ય નથી ? અધા જ ધર્મની જરૂર માને ત્યારે જ ધર્મોપદેશ આપવો એમ ? શ્રી જિનેશ્વર દેવો ધર્મદેશના કાને દે છે ? અધર્મીને-હિંસકોને. આદિનાથ પ્રભુએ ધર્મ કહ્યો ત્યારે તો લોકો યુગલીઆ જેવા જ માત્ર હતા ને ! શ્રાવક કાઈ હતો ? યુગલિકાના ખ્યાલમાં અસિ, મસિ, કૃષિનો શબ્દ પણ નહોતો. તેવાઓને નીતિમાં જોઆ બાદ ભલે ભગવાને ધર્મ કહ્યો, પરંતુ સંસ્કાર તો શિક્ષણના સદંતર અભાવવાળો જ ને ? આ વર્ગમાંથી પ્રભુએ સાધુ, સાખી, શ્રાવક, શ્રાવિકા ૩૫ સંઘ

સ્થાપ્યો અને તેને જ ધર્મ આપ્યો, એમાં કોઈ શક છે? આ ધર્મ, ધર્મીને આપ્યો છે? દુનિયામાં ધણા દારૂડીઆ હોય માટે દારૂ પર પ્રતિબંધ ન થઈ શકે એમ? ઝાઝા ચોર તથા ખૂની હોય માટે ચોરી તથા ખૂન પ્રતિબંધ લાયક નહિ, એમ? આથી સમજ્યા હશે કે-પાપમાં પ્રતિબંધ મૂકવો તે ધર્મ છે અને પ્રતિબંધ ન મૂકવો તે અધર્મ છે. દુકંમાં શક્તિ છતે છૂટ રહેવા દેવી કે આપવા માંડવી તે અધર્મ જ છે. ધર્મીજન તે નથી જ કે-જે શક્તિના સમયે પાપ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનું ભૂલી પાપની છૂટ આપવા માંડે છે.

ધર્મ વિહોણો માનવી અતિ નીચે જાય છે

શાસ્ત્રકાર ખતાવે છે આત્માની ઉન્નતિના ઉપાયો, એ બરોબર યાદ રાખો. જનતા વળી છે શારીરિક ઉન્નતિ તરફ. માટે તેને કહે છે કે-યદિ કાયિક ઉન્નતિ જોઈતી હશે તો ય આત્મિક ઉન્નતિ ઓળખવી પડશે. શારીરિક ઉન્નતિ પણ ધર્મથી જ પ્રાપ્ય છે. શરીરના વૈદ્ય તો શોધ્યા મળે, પણ આત્માના વૈદ્ય? શરીરના વૈદ્યને આપવું પડે, આત્માના વૈદ્ય કાંઈ લે નહિ: લેનારા ઉપકાર કરી શકતા નથી. આત્માની ઉન્નતિ ખતાવનાર તારકદેવે જોયું કે-અધી જતો કરતાં માનવજાત માટે ધર્મની પરમ આવશ્યકતા છે. ધર્મવિહોણો માનવી પશુ કરતાં તો સ્વપરને અતિ બચકર છે. પોતાના આત્માને અતિ નીચે લઈ જનારો બને છે. કૂર-કરાળ સિંહ મરીને ચોથી નારકી સુધી જાય અને માનવી સાતમી નારકી સુધી જામ! શાથી? ધર્મ વિહોણો માનવી ઇરાદાપૂર્વક ઘેર પાપો કરે છે. સ્ત્રી અનંત પાપની રાશીવાળી છતાં છટ્ટી નારકી સુધી જાય અને પુરૂષ પુણ્ય રાશીવાળો છતાં સાતમી નારક સુધી જાય! શાથી? અખા રાઠોડની માફક, ધર્મના અભાવે સ્ત્રી કરતાં તે ઘણો કઠોર બનીને પાપ કરે છે. ઢોરની એ તાકાત નથી. ઢોરો ખેલાન માનવીની જેમ અકાળે કામસેવન

નથી કરતા. મનુષ્યમાં વિવેક જોઈએ. નીતિકારોએ પણ કહ્યું છે કે-આત્માનો ભોગ કાળે તેમ જ ફળના હેતુએ છે. પણ ગાંડાઓ માનતા નથી. અને હેરાન પરેશાન થઈને કિંમતી જિંદગી અકાળે ખરબાદ કરી નાખે છે. કાળના વિવેક વિના યથેચ્છ વિષયો બન્યો રહે એ માનવ છે કે દાનવ ? આવડે માટે 'દેવાનુપ્રિય' ને બદલે ખીજું જ કાંઈ કહેવું પડે, એ આકરું કહેવાય ? બહુ આકરું કહેવાય ?

સભામાંથી:- 'દેવાનુપ્રિય' આદિ સંબોધનોથી જ હિત-શિક્ષાની અસર થાય ને ?

પણ તે યોગ્યને ને ? તો પછી સારણા, વારણા, ચોયણા, પડિઓયણાનો અધિકાર છદ્મસ્થને કેમ સોંપ્યો ? દોરા પણ મારે ને ? વહુ ઘરે આવે પછી સાસુ કાંઈ કહે જ નહિ ? મોડી ઉઠે તો થ 'ભલે-ભલે' કરે ? કે જરા આકોશ કરી વહેલાં ઉઠવાનું કહે ? પહેલાં તો વરની મૂકી કન્યા જતી, હવે તો કન્યાના મૂક્યા વર જાય છે ! વરની કેટલી કિંમત રહી છે ? વિચારો. આવા આ સદીના 'નાના હોય તો જૂદી વાત છે પરંતુ' મોઢે મૂછવાળા થયા છતાં કેટલાક અયોગ્ય બની ગયેલા આત્માઓ માટે પણ 'દેવાનુપ્રિય' આદિ મીઠા શબ્દો જ સુધારવા બસ લાગે છે ?

પ્રસન્ન થનારાઓ સ્વનોઃ પણ ઉદ્ધાર કરી શકતા નથી

શરીરની દવા કરનારા માટે પૈસો જોઈએ છે. આત્માના ઔષધ માટે પૈસા નથી જોઈતા. ત્યાં જોઈએ છે ભક્તિ. ભક્તિ પણ આત્મોન્નતિનો જિજ્ઞાસુ જ કરે. આત્માનો વૈદ્ય ભક્તિ ઇચ્છે નહિ. આ વૈદ્ય તો સદન્તર ઇચ્છા વગરના. આપે જ આપે ! ઔષધ પણ અમોઘ આપે. સામે ભક્તિ કરે તો પણ ન થાય પ્રસન્ન કે ન આપે આશીર્વાદ. એમની ભક્તિ જ ફળે, એવા એ અપૂર્વ ! આપવાથી પ્રસન્ન થનારાઓ કોઈ પણ આત્માનો ઉદ્ધાર

ન કરી શકે; આપે તો પ્રસન્ન થવું એ આત્માનો ગુણ નથી. પ્રસન્નતા કે ઇચ્છા વિના જ સહજ ભાવે આપ્યા કરે એ આત્માનો ગુણ છે.

પ્રશ્ન:—એ શી રીતે ?

સૂર્યની ઇચ્છા નથી, છતાં ય એ પૂર્વ પશ્ચિમ કુર્યાં જ કરવાના સ્વભાવવાળો. અતી મ્યુનિસિપાલીટીનું કામ કુર્યાં જ કરે છે ને ?

પ્રશ્ન:—‘ સર્વો જીવ કર્મ શાસન રસી ’ એ ઇચ્છા તો પ્રભુને હતી ને ?

પ્રથમના ભવોમાં એવી ઇચ્છા હતી. આ તો વર્તમાન ભવની વાત છે. ત્યાં ઇચ્છા નથી. આ અંતિમ ભવે તો જે ઉપકાર થાય છે, તે સ્વભાવતઃ થાય છે. અહિં આપણે દેવ ઇચ્છા વગરના માન્યા છે અને પ્રતિતી અંતિમ સ્વરૂપથી રાખી છે. શ્રી જિનેશ્વર દેવની મૂર્તિ કઈ અવસ્થાની મનાય છે ? ચૌદમા ગુણ સ્થાનકના છેલ્લા અંશે રહેલા આયુષ્યના અંત સમયના સ્વરૂપની.

નવપદમાં નમો અરિહંતાણં શાશ્વી ?

નવપદમાં પ્રથમ પદે નમો અરિહંતાણં રાખ્યું છે. નમો મહા-વીરાણં કે નમો પદ્મનાભાણં તો નહિ પણ નમો તીર્થચરાણં પણ નહિ ! ત્યાં તો નમો અરિહંતાણં જ. શ્રી અરિહંત પણ કેવા ? ચાર ધાતીયાં દૂર થયાં હોય તેવા માત્ર નહિ, તેવા તો સામાન્ય કેવલી પણ હોય. જેઓ જન્મથી જ અર્હ ધાતુની યોગ્યતા લઈને આવ્યા હોય અને જેઓએ અર્હ ધાતુનો આજીવન સાક્ષાત્કાર કર્યો—કરાવ્યો હોય તે અરિહંત છે. એ પૂજા અર્થવાચક અર્હ-ધાતુથી અર્હતાને પામેલા અને આજીવન પૂજયા હોય છે. જેમનો યાનાતિશય અંદભૂત હોય, જેમનો વચનાતિશય અલૌકિક હોય, જેમને અપાયાપગમાદિ મૂળ ચાર અતિશયો અલભેલા હોય.

ચોત્રીશ અતિશયોથી જેઓ અલંકૃત હોય, ત્રિલોક પૂજ્ય હોય, એવા અરિહંત હોય છે. માટે શ્રી નવપદ્મમાં નમો અરિહંતાણં.

પ્રશ્ન:-‘ તીર્થંકરાણં ’ કેમ નહિ ?

‘ તીર્થંકર ’ શબ્દપ્રયોગ તો પ્રભુ ગર્ભમાં આવે ત્યારથી વ્યવહારમાં કરવામાં આવે છે. જન્મકલ્યાણકાદિ તીર્થંકરનું જ કહીએ છીએ ને ? એ તીર્થંકર તો પરણે ય ખરા, ગાદીએ ય બેસે માટે નમો તિત્થયરાણં શબ્દને નવપદ્મમાં ન લીધો પણ તેઓમાં આજીવનથી રહેલ અર્હતા, પૂર્ણતાને પામી એટલે નમો અરિહંતાણં જ લીધો.

પ્રશ્ન:-તીર્થંકરમાં તથા એ અરિહંતમાં ફરક શો ? બેમાં કાણુ વધે ?

રૂપીઓ અને તેની એકસો બાણું પાઈ, એટલો ફરક. દાબડીમાં પડેલો બાંધ્યો રૂપીઓ પરચુરણ ચીજવસ્તુ વસાવવાના કામમાં ન આવે, છૂટો થયા પછી તે કામ આપે. અરિહંત દેવ આત્માની વસ્તુને વસાવી દેનારા છે. તીર્થંકરદેવ અર્હતાને ખીલવી પૂર્ણતાને પામ્યા એટલે અરિહંત કહેવાયા. જનતાને આત્માની ઉન્નતિના ઉપાયો અરિહંત દેવે બતાવ્યા. સહુથી પ્રથમ બતાવ્યા. કાંઈ બદલા વિના બતાવ્યા. ઘોર ઉપસર્ગો સહેવાનાં અને તપ તપવાનાં ઉદાહરણો પીરસીને બતાવ્યા. ઇચ્છા વિના બતાવ્યા. ઉપદ્રવ કરનારને પણ બતાવ્યા. કહ્યું છે કે-

કૃતાપરાધેऽપિ જ્ઞે, કૃપામંથરતારયોઃ ।

ઈષદ્બાળ્પાર્દ્યોર્મદ્રં, શ્રીવીરજિનનેત્રયોઃ ॥

શબ્દાર્થ:-અપરાધ કરનાર માણસને વિષે પણ પ્રભુ મહાવીર દેવની આંખોની, ‘ અશ્રુથી કાંઈક ભીંજાઈ ગયેલી, કૃપાનદ રવેયા રૂપ ’ કીકીઓમાં કલ્યાણ ભરેલું છે.

આવી ઉપકારવૃત્તિએ આત્માની ઉન્નતિના ઉપાયો પ્રભુએ માનવીઓને બતાવ્યા.

અરિહંત અજ્ઞ અત્મવૈદ છે.

એમના તપને ધોર કહ્યો: 'વીરસ્ય ઘોરં તપો।' ધોર એ ખરાબ વિશેષણ કે ઉત્તમ? કોઈને એ વિશેષણ આપ્યું હોય તો ફફડી ઉઠે કે નહિ? પણ શ્રી તીર્થંકરના તપને અંગે એ વિશેષણ ઉત્તમ બની ગયું! કેવો તપ? 'સાડાખાર વરસ જિન ઉત્તમ, વીરજી ભૂમિ ન ઠાયા,' ગોખો છો ને? આવા તપોરત તારકે આત્માની ઉન્નતિના ઉપાયો આપણને બતાવ્યા છે. તેઓ આત્માનું સામર્થ્ય પૂર્ણપણે જાણતા હતા, માટે આયુષ્યના અંતિમ સમય સુધી આ ઉપાયો, એક સરખી રીતિએ, એકધારા બતાવી શક્યા છે. છે ક્યાંઈ લેશ પણ ફેરફાર? વ્યવહારમાં પણ ટોચનો શાહુકાર તે કહેવાય કે જે જીવનના છેલ્લા શ્વાસ સુધી લીધાના 'ના લીધા' ન કહે. અને કહે તો? છેલ્લે શ્વાસે ય તેમ કહી દે કે- 'હંટીમાં હતું તે નીકળ્યું!' પછી શાહુકારીની છાપ ખતમ! શ્રી અરિહંત દેવ અજ્ઞ અત્મ-વૈદ છે. શરીરના ધન્વંતરી વૈદની જેમ અરિહંત એ આત્માના ધન્વંતરી વૈદ છે, તે ય કેવા? વૈદ ધન્વંતરી હોય પણ દવા ન હોય તો? આ વૈદ તો રોગ પારખે, ઉપાય કહે અને ઉપાય પણ કરે. આ રીતે અફળનું ઓષધ કરનાર છે. જગતમાં છે કોઈ આવો સાયન્ટીસ્ટ? પ્રભુનું પુણ્ય એવું પ્રકૃષ્ટ કે-તેઓ જન્મતાંની સાથે જ ઇન્દ્રનું આસન ડોલે! સામાન્ય કેવળીમાં તેમ ન બને.

અતીર્થકેવળીયા ઉપકાર ન થઈ શકે

ઈન્દ્રો આવીને ભક્તિનાં તમામ અપૂર્વ સાધનો ખડાં કરી દે, તે શું કામ? જો કે-તત્ત્વથી તો પ્રભુના અતિશય બળે જ હોય છતાં સામાન્ય રીતે કહીએ કે-જગતના પ્રાણીઓને આકર્ષવા. લોકો તે જોઈને દૂર દૂરથી આવે. ભગવાનને જોયા પહેલાં 'એ

તો ઈન્દ્રજનાઓ છે. ' એમ કહેનાર પણ આવીને મણુધર બને તે શાથી ? અપૂર્વ દસ્ય જોવાથી ને ? વાતચિત્ત તો પછી કરી છે પણ જોતાં જ ' આ શિવ કે બ્રહ્મા ' વિગેરે તર્ક થયા. પછી થયું કે- ' ઓળખ્યા ! ઓળખ્યા !! આ તો અહંન ' આ શાથી થયું ? કેવલી પણ તીર્થકેવળી તથા અતીર્થકેવળી એમ બે ભેદ છે. તેમાં અતીર્થકેવળી લોકમાં તેવો ધર્મ ફેલાવી ન શકે. અતીર્થકેવળી કાં તો પ્રથમ તીર્થ સ્થપાયા પહેલાં હોય અગર (શ્રી સુવિધિનાથથી તીર્થવિચ્છેદ ગયેલું તેવા) તીર્થવિચ્છેદ સમયે અહિં મુનિધર્મ પ્રચલિત છે તો મુનિ પણ અહિં ઉપકાર કરી શકે છે. લાંડન જાય તો મુનિને સાંભળે કાણુ ? ત્યાં ધર્મ કોને જોઈએ છે ? ત્યાં તો ઢીંગલાની વાતો જોઈએ છે. એ મુનિને સાંભળે ? એ તો મુનિને પૂછે, ' વાંદરાની રસીનો પ્રયોગ તો કરી જોયો પણ હવે બીજી કોની રસી શોધવી ? ' ત્યાં મુનિ શું કરે ! અતીર્થકેવળી પણ આ ન્યાયે ઉપકાર ન કરી શકે, કારણકે- તીર્થ ન પ્રવર્તતું હોય ત્યારે વિચરતા તેઓને સાંભળનાર કોઈ જાગ્યે જ મળે. મુનિને મુનિ માને તેને મુનિ પણ ધર્મ કહે. પણ મુનિને છપ્પન લાખ આવામાંના ગણે તેને મુનિ શું કરે ? એ તો મુનિને કહે, ' તમે તો માગી ખાઓ છો ! તમારાથી ખેડુત સારો ખેડુત ! ખેતી કરે, પકવે ને ખાય ! ' ત્યાં મુનિએ ચૂપ જ થવાનું ને ? એવા પ્રાણીના આત્માની ઉન્નતિ કેવી રીતે કરી શકાય ?

પ્રશ્ન:—તીર્થ ન હોય ત્યારે કેવળી થાય તે જ્ઞાના યોગે ?

પૂર્વની આરાધનાના યોગે. સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં મત્સ્ય, શ્રી બિનમૂર્તિના આકારનું માછલું જોઈને જાતિરમરણુ પામી ધર્મ પામે છે. ત્યાં તેને કોણે ઉપદેશ આપ્યો ? કહો કે પૂર્વનો યોગ ત્યાં કામ કરે છે. વજ્રસ્વામિએ ઘોડીઆમાં સાંભળ્યું, ' ધનગિરિ અત્યારે હોત તો મહોત્સવ કરત ' આ સાંભળીને એ આલકરૂપે

વજ્રસ્વામિ કેવું સમજ્યા ? પૂર્વની આરાધનાના યોગે અરોઅર (તત્ત્વ) સમજી ગયા ને ?

બાલક શું સમજે ? એમ ન માનતા !

‘બાલક શું સમજે ?’ એમ ન મનાય. સરખા પહેરવેષવાળી, સરખા દેખાવવાળી પાંચસે સ્ત્રીઓ ભેગી કરો, કાઠની પાસે બાળક જશે ? નહિ જ જાય; માતાને તુરત ઓળખી લેશે. હજી મોટા માણસ દેખાવથી લુકાવો ખાય, એકને બદલે બીજાને બૈરી માની લે, ભ્રમ ખાઈ જાય, લુકથાપ ખાઈ જાય, પણ બાલક ભૂલે ? ન જ ભૂલે. પૂર્વના સંસ્કાર છે. સો વિજ્ઞાનીઓને ભેગા કરો તો ય બાળકને જે જ્ઞાન છે તે વિજ્ઞાનીઓ નહિ આપી શકે. બાલક જન્મતાં જ ચપચપ ધાવે છે, કાણે શીખવ્યું ? ખાવાપીવાના, ધાવવાના, આ તમામ સંસ્કારો પૂર્વના છે ને ? જેમ આ સંસ્કારો સાથે આવે તેમ તરવાના સંસ્કાર પણ સેવ્યા હોય તો સાથે આવે જ; કેમ ન આવે ? શ્રી વજ્રસ્વામિને તરવાના સંસ્કાર પૂર્વના સાથે આવ્યા હતા. તેથી જ જન્મતાંની સાથે જ દીક્ષા લેવાના ઉપાય તરીકે તેમણે રોવાનું, રોઈને માતાને કંટાળો આપવાનું શરૂ કર્યું. પંચાવન વર્ષનાં મા-બાપ તેવા સંસ્કાર વિના ન સમજે અને સંસ્કાર લઈને આવેલું તરતનું જન્મેલું બાલક સમજે.

મુનિ બાવા જેવા ?

અતીર્થ કેવલીથી પ્રાયઃ સ્વનો ઉપકાર થાય. પર ઉપકાર થવા સંબંધે તેઓના જ્ઞાનપ્રકાશને ખલોતના પ્રકાશની ઉપમા આપી છે. ખલોતના પ્રકાશે ભોંય પડેલાં મોતી ન વીણાય. એ પોતે તગતગ કર્યા કરે. અતીર્થકેવલીને સામાઓ તેવા જાણે અને માને તો ને ! યોગ્ય આત્માઓની બહુ ગેરહાજરીમાં આ પૂર્ણાત્માને કાણુ સાંભળે ? મુનિને મુનિ માને એને મુનિ ઉપદેશ દે. બાવા માને તેને શું કહે ?

પ્રશ્ન:—બાવા જેવા જેઓ મુનિને કહે તેની સામે કંઈ રહેયો ?

હા, કહી શકાય કે—“ એ બાવા જેવા નથી. બાવાઓ માગવાની વૃત્તિવાળા હોય છે. મુનિઓ માગવામાં પાપ સમજે છે. મુનિઓને જીવવાનું સ્વપર ઉપકાર માટે હોય છે, માગી બાવા હોતું નથી. બાવા તો કહી દે, ‘ શેરબર આટા, પાવબર વૂપ, આધાશેર ગુડ, ધર દે ઈધર ! ’ અને ન આપે તો પૈસા માટે પણ ત્રાગું કરે ! જ્યારે મુનિ વહોરવા આવે, કાઈ કહે—મહારાજ ! અત્યારમાં ? હજી તો છોકરાં સૂતાં છે ! મુનિ કહે, ‘ ધર્મલાલ ! ’ મનમાં સમજે કે બિચારો દારિદ્રી છે. પોતાના શ્રાવકની આવી દશા માટે મુનિને દુઃખ થાય. મુનિ, ન મળ્યાનો ખેદ ન કરે પણ ગૃહસ્થને લાલ ન મળ્યો તેને અંગે દુઃખ ધરે. મુનિ અને બાવામાં આ ફરક છે.

બાલો લિંગં પश्यति ! માટે જ પ્રભાવના !

અતીર્થકેવલીનો જનસમૂહ ઉપર પ્રભાવ ન પડે. શ્રી જિનેશ્વર દેવનો પ્રભાવ પડે. તીર્થંકરોના કાળ જેવું બીજે કાળે જીવોનું પુણ્ય ન હોય. તીર્થંકર દેવો મહાન્ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવંત હોય છે. તેઓ અનુપમ અતિશયોવાળા હોય છે. બાલો લિંગં પश्यति ! બાલક આચારને જૂએ છે. લોક કુતુહળ તરફ વળે છે. આથી તો ઈદ્ર મહારાજ એક હજાર યોજન ઉંચો ધ્વજ ઉભો કરે છે, કે—જેથી લોક પ્રભુને જેવા ટાળે વળે ! એ ધ્વજગરો જાડો કેવો હશે ? તમે તો શ્રી જિનમૂર્તિને માનનારા છો ને ? છતાં રોજના દર્શનમાં અને આંગીને દિવસે દર્શનમાં, ઉત્સાહમાં કેટલો ફરક હોય છે ? કહો છો ને ‘ આજ તો હીરાની આંગી છે, ચાલો દર્શન કરવા ! ’ શું હીરાની આંગીથી ભગવાન ફરી ગયા ? ભગવાનને જોનારા જીદા, એની દષ્ટિ હીરામાં ન હોય પણ હીરાને જ જેવા ટેવાયલાને તો ભગવાન ઓળખાવવા આંગી જ સમર્થ છે. તાત્પર્ય કે—બાલજીવો

અકઝમાળ જુએ છે. આંગી ભગવાનને શ્રીમંત દેખાડવા માટે નથી, પણ ભગવાનને એ દ્વારા ઓળખવા માટે છે. બાલજીવો દ્વારા વિગેરેમાં રાત્રી રહ્યા છે, તેમને આત્મધર્મમાં જોડવા માટે આંગી છે. બાળજીવો પ્રથમ તો આંગીથી આકર્ષાઈને આવે, પછી એ આંગી કાની છે તે જોવે અને ક્રમે પ્રભુને ઓળખે. વહુને જોવા આવનારને, પિયરીયાં કન્યાને કેવી બણાવી-ઠણાવીને દેખાડે છે? કન્યામાં ફેર ન હોય. પણ ભલકો કરે એટલે જોનારને લાગે, ‘જાણે કન્યા તો પદમણી!’ કહેવત પણ છે કે—

‘એક નૂર આદમી, હઝાર નૂર કપડાં, લાખ નૂર ટાપટીપ, કોડ નૂર નખરાં!’ દૂર દૂરની અજ્ઞાન દુનીઆને જ્ઞાન તરફ ખેંચી લાવવા ચાર હઝાર ગાઉ ઉંચો ધમ્મગરો ઈન્દ્રમહારાજ લાવે છે! કાઠીને હાથીની મોટાઈ ન સમજાય માટે હાથી મોટો નથી? જન્મભિષેક વખતે જોજનના નાળવાવાળા દૈવી કળશો દેવો હાજર કરે. આ તમામ શ્રી તીર્થંકર દેવના સર્વોપરિ પુણ્યથી થાય છે. તીર્થંકર દેવ કોઈને નોતરું નથી આપતા, પત્રિકા નથી કાઢતા, ‘અમે આવવાના છીએ, તૈયારી કરજો,’ એમ પ્રથમથી પ્રોગ્રામ જાહેર નથી કરતા! ઈન્દ્રો વિગેરે પોતાની ભક્તિથી આવે. ઠાક ખડો કરે છે. દિવ્ય વાજાંત્રો વગાડે છે. ધર્મની એ રીતે પ્રભાવના કરે છે. છોકરો પરણે, વહુ ધરે આવવાની, સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા તો લક્ષ્મને ફાની દુનીઆના પાયારૂપ માને છતાંય ઢોલ વગાડે ને? એ વહુમાંથી ય ગુરૂ ગયા? અહિં જો રૂપીઓ અને શ્રીફળની પ્રભાવના હોય તો કાચીપોચી દિવાલ હોય તો પડી જાય એટલી સંખ્યા શ્રોતાની જામે! એ લેવા આવનાર પાંચ-દશ મિનિટ પણ સાંભળે ને? આવીદે તરત પાછો વળી પ્રભાવના લેશે? પ્રભાવના કરનારે તો વહેંચનારને કહી જ દેવાનું કે—અંદર આવે ને તુરત પાછો વળે તો પણ પ્રભાવના રોકટોક વચર જ દેવી. અંદર

આવનાર કેટલું બેઠો એ પ્રભાવકે કાળજી રાખવાની ન હોય. જોક તરફ વળેલી જનતાને ધર્મ તરફ સહેલાઈથી વાળનારી પ્રભાવના છે. આથી જ કહ્યું છે કે-ભાવનાવાળો પોતે જ તરે પરંતુ પ્રભાવનાવાળો તરે અને તારે. ‘પ્રકૃષ્ટા ભાવનેતિ પ્રમાવના’ પ્રભાવના કરવાવાળો ભાવનાવાળા કરતાં ભારી ઉચ્ચ છે.

આવી પ્રભાવના હોય ત્યાં રેહિણીયા જેવો ચોર તરી જાય. બાપે તો વીરનું વચન સાંભળવાની ના કહેલી, પિતૃભક્ત રેહિણીયો પણ કાને આંગળા દર્ધને પસાર થાય છે. પરંતુ દૈવીયોગે કાંટા વાગે છે, અને આંગળીઓ છૂટી જાય છે. દેવોનું વર્ણન કાનમાં પડે છે. એ વચનથી તે અભયકુમારના પંજમાંથી બચે છે! એને થાય છે કે-જે પ્રભુના આટલા જ વચને આવો બચાવ કર્યો તે પ્રભુનાં વચનો જિંદગીભર સંભળાય અને સાંભળ્યા મુજબ વર્તાય તો લાભમાં શું કમીના રહે? આવું વિચારી તરત દીક્ષા લે છે! આ શાથી બને? પ્રભાવનાથી. બાળજીવોને ભાવના દેખાતી નથી, પ્રભાવના દેખાય છે. અને તેથી તેઓ પ્રથમ તો પ્રભાવના તરફ દોટ દે છે, પરંતુ પછીથી એ જ પ્રભાવનાના પ્રતાપે ભાવનાથી વાસિત થઈ જાય છે, અને ચારિત્રનો પણ સ્વીકાર કરે છે.

એકેન્દ્રિયની ચ આ દશા, ત્યાં ૫ એન્દ્રિયની

દયાની વાત જુઠી ઠરે છે

આપણા દેવ ઈચ્છા વગરના, સ્થાનાદિની યોજના કે પ્રોગ્રામ કશું બે નહિ! ઉપદ્રવ થવાના છે માટે ભક્તિથી ઈન્દ્ર સહાય્યાર્થે રહેવાની માગણી કરે, પરંતુ પ્રભુ શું કહે છે? ‘કોઈ તીર્થ’કરે કોઈની સહાયથી મોક્ષ મેળવ્યો નથી, મેળવતા નથી, મેળવશે નહિ’ એમ જ ને? આવા નિરાગી પ્રભુએ આત્માની ઉન્નતિના ઉપાયો બતાવ્યા છે. આત્માના આવા વૈભવ શોધ્યા ન મળે. પરમ પુણ્યોદયે જ પમાય. શરીરના વૈદ્યો કહે કે વ્યાધિ ભયંકર ‘ક્ષય’ છે. પણ એની

હવા? કહી દે કે અસાધ્ય છે. આત્માના આ વૈષ્ણ દર્દને ભયંકર કહ્યા પછી તેનો ઉપાય પણ અમોઘ બતાવે. આવા વૈષ્ણો બહુ જ ઓછા. વળી તેઓ જ્યાં ત્યાં અને જ્યારે ત્યારે ન મળે કાયદો છે કે-એક સર્પિણી કાલમાં ચોવીશ જ થાય. આખા કાલચક્રમાં એટલે વીશકોડકોડી સાગરોપમ જેટલા સમયમાં બે જ ચોવીશી થાય. આવા તારકોને પામીને તરવાનો સમય આપણે માટે એ આખા ય કાલચક્રમાં માત્ર બે જ કોડકોડી સાગરોપમ જેટલો છે! અદાર કોડકોડી સાગરોપમમાં તરવાનું કાંઈ સાધન જ નહિ! કાંઈ ધણીધોરી જ નહિ! આ બે કોડકોડી સાગરોપમના કાળમાં આત્મા જાગે તો જ ઉદ્ધાર થાય. ન જાગે તો રખડી જાય. માનવ-જિંદગી જ દશદશાન્તે દુર્લભ છે, તો પછી આવી સામગ્રીની શી વાત! માનવજીવન મોંઘું છે તે મળ્યું, પરંતુ પ્રભુના શસ્ત્રસમયમાં ન સધાય તો કેવું કમભાગ્ય? આત્મા જાય પાછો તિર્યંચ કે નરકમાં. દુઃખી દુઃખી થઈ જાય. એક વસ્તુ ખ્યાલમાં લ્યો: હાથ નહિ, પગ નહિ, કાન નહિ, આંખ નહિ, નાક નહિ. માનો ને લોહાપુત્ર. એવા નિરાધાર અને અશરણુને કાંઈ કરડી ખાય એ કેવો? એકેન્દ્રિયની શું દશા છે? એ જ ને? લોહાપુત્ર તો મનુષ્ય. મનુષ્યમાં એ પુણ્ય છે કે-જગતના રાગથી કે માનવની પણ રાહત પામે. એકેન્દ્રિયની કંઈ દશા? છે એને કાંઈની ય રાહત? ઝાડ એકેન્દ્રિય છે ને? એક પગે ઉભું છે, માથે તડકો છે, તપ્યા કરે છે; પ્રવાસી તેની છાયામાં પરિશ્રમ ઉતારે છે, બદલામાં ‘હંચે જોતાં ફળ જોયું’ કે-પત્થર મારે છે. અધર્મીના હાથે એકેન્દ્રિયની આ દશા છે! કાંઈ ડાળ તોડે, કાંઈ પાંદડાં કરડે! કેરી તોડે, કાકડી તોડે. કહે કે-‘કડક છે, મજેની છે.’ કહીને ભય ભય ભરડી ખાય. જીવતા જીવને આમ કરડી ખાતો સતો કંપે જ નહિ. આ શું માનવતા છે? આ આત્માની ઉત્પત્તિનો ઉપાય છે? આત્માની ઉત્પત્તિ એવા

અક્ષરણુને ઉગારવાની ભાવના આવશે ત્યારે જ થશે એકેન્દ્રિયને ય આ દશામાં મૂકનારા પંચેન્દ્રિયમાં પણ માત્ર માનવીનો જ ઉદ્ધાર કરવાની વાતો કરવામાં ય જુઠા છે, તે ખીના પણ આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજ શક્યા હશે? એવા તરફથી બતાવાતા ઉપાયો આત્માની ઉત્તતિના હોતા નથી પણ અવનતિના હોય છે.

ધર્મ માનવીને જ કહેવામાં આવ્યો

ધર્મ વિહોણો માનવી નિરાધાર એવા એકેન્દ્રિયને ય હણી-ને આવું પાપ કરે, પાપના બચાવો કરે અને ઉપરથી કહે કે- ‘કાના માટે કર્યું છે?’ પરંતુ એને પૂછવું જોઈએ કે-કાણે, તારા ‘ભા’એ કર્યું છે? અને તો પછી તને પણ કાઈએ કાંઈના માટે કર્યો હોવાથી તને કાઈ કરડી ખાય તેમાં વાંધો નથી ને? ત્યાં તો કંપ વણ્ટે છે? કેમ બલા? હું સૌને ખાઉં, મને કાઈ ન અડે, એમ ને? પરંતુ કુદરત નહિ છોડે. તું સૌને ખાય ત્યાં સુધી તું ખવાવાનો જ, ચવાવાનો જ. વાસીમાં લાળીયા જીવ આવે, યાનીએ વાસી ખાવાની ના કહી છતાં ખાય. કહે કે-‘એમાં શું?’ રાત્રે સો નંબરનો મોટો દીધો કરીને ખાય, પરંતુ ખ્યાલ નથી કે દીવો તો જીવોનું નોતરું છે. ત્યાં જીવો દીવાને યોગે દૂર દૂરથી આહ્વા આવે. દીવાને દેખે. એ ચક્રિન્દ્રિય છે ને? આવી આવીને ભાણામાં પડે અને ટપોટપ મરે, તે તું ખાય! ઉપરથી દલીલ કરે-વીજળીની લાઈટમાં અધું ય દેખાય છે! પણ ઉડતા અને ભાણામાં પડતા જીવો કેમ નથી દેખાતા? મોતી કેમ નથી પરા-વાતાં? ગમે તેવા પાવરનો ઝોળો ટાંગે તો ય સૂર્યના પ્રકાશ સાથે આવે? શાસ્ત્રો જેની સાક્ષના કહે તેની જમાના અને વીટા-મીનના નામે છૂટ બતાવે! આવા પ્રામર આત્માની ઉત્તતિ શી રીતે થાય? ‘આર્દ્રામાં ફેરી કેમ ના ખવાય? કડક ફેરીમાં ક્યાંથી જીવડાં? કંદમૂળમાં શું દોષ?’ આમ કહે. આ બધા ચાળા શાથી?

કહો કે માનવ મટીને રાક્ષસ બની ગયા તેથી. પણુઓ પણુ રાત્રે ખાતા નથી. પક્ષીઓ પણુ રાત્રે એથી નિવર્તેલા છે. કાગડો ય રાત્રે જપી જાય, સવારે ઉઠી, પ્રથમ જળાશયમાં જઈ દિવસના પાપથી પવિત્ર થઈ આવે છે. જ્યારે માનવી તો ઉંચા જીવનવાળો છતાં ય હજુ પાપનું રનાન કરવા તલસતો નથી ! એણે નબળા-પાંગળા-ઓની દયા-રક્ષા કરવી જોઈએ કે તેમને કરડી ભરડી જવાના સિદ્ધાંતો ધડવા જોઈએ ? અભક્ષ્ય અનંતકાયને કરડી ખાવાનું કહે અને માનવી સિવાયના બીજાને મારી જ નાખવાનું કહે એ માનવો છે ? માનવીપણું એ કેવી કિંમતી જિંદગી છે ? પાંચમી ગતિ અહિંથી મંજે, મુક્તિ અહિંથી પમાય, દેવો માટે બે જ મતિ. દેવ મરી દેવ ન થાય, નરકે ન જાય કાં એકેન્દ્રિય તિર્થંચ થાય, કાં મનુષ્ય થાય. મનુષ્ય તમામ ગતિમાં જાય. સદુપયોગ કરે તો મુક્તિ મેળવે અને દુરુપયોગ કરે તો નરક અથવા ઢોર થાય. ઢોર ધર્મ કરી શકતા નથી, નારકી ધર્મ કરી શકતા નથી. તેમજ દેવ ધર્મ કરી શકતા નથી. માનવી જ ધર્મ કરી શકે તેમ છે. એ બીજાને મારી જ નાખવાનો ધધો ખોલે તો એની ગતિ કઈ ? માટે તો જીવવાને માનવીને ધર્મ કહ્યો. આત્માની ઉન્નતિના ઉપાયો પ્રભુએ માનવીને ખંતવ્યા. તારકની પ્રવૃત્તિ બધા ય જીવોના કલ્યાણનું કારણ છે. પણુ તે ફળે કેને ? એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય તિર્થંચને ? નારકને ? દેવોને ? નહિ. કારણ કે-તેઓને તથાવિધ સામગ્રીનો અભાવ છે. ધર્મસામગ્રીથી ભરપુર માનવી જ હોવાથી ધર્મ માનવીને ભારી ફળે.

આત્માની ઉન્નતિના ઉપાયો છે, દાન-શીલ-તપ અને ભાવ

પ્રભુએ આત્માની ઉન્નતિના ચાર ઉપાયો કહ્યા: દાન, શીલ, તપ અને ભાવ. આ ચાર રૂપે ધર્મ કહ્યો. આ ચારે ય ધર્મો અભિન્ન છે. પરસ્પર સંકલિત છે, તથાપિ કલિકાલ સર્વજ્ઞ

ભગવાને કલ્પના ધરી કે-ચાર પ્રકારનો ધર્મ કહેવા માટે જાણે ભગવાન ચાર રૂપે થયા ન હોય એમ માનું છું. અહિં ‘મન્યે’ ક્રિયાપદ વાપરેલ છે. એથી પ્રભુ ચાર રૂપે નથી થયા, પરંતુ ઉત્પ્રેક્ષાલંકારથી એમ કહે છે. ‘ચંદ્રમુખી બાળા’ તેથી તેનું મુખ ચંદ્ર સદૃશ હોતું નથી. તાત્પર્ય કે-પ્રભુએ એક સાથે ચારેય ધર્મ કહેવા જાણે ચાર રૂપ ન કર્યા હોય ! એવો કાલ્પનિક અલંકાર છે, મૂર્તિને ન માનનારા બાઈઓ પણ સમ-વસરણુમાં પ્રભુનાં ચાર રૂપ તો માને જ છે ! મૂલ રૂપ તો એક જ છે, બાકીનાં તો કૃત્રિમ રૂપો છે, છતાં અતિશય એવો કે-દરેક દિશામાં બેઠેલાઓ એને જ મૂલરૂપ માને. ધર્મ ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે, તેથી તે પરસ્પર બિન્ન જ છે એમ નથી. બાવના વિના દાન, શીયલ, તપનું મૂલ્ય શું ? તેમ દરેકમાં સમ-જવું, પ્રમાણમાં ન્યૂનાધિક્ય હોય.

દાનધર્મ પહેલો શાથી ?

આમ છતાં ચાર પ્રકારના આ ધર્મમાં દાનધર્મને પહેલો નંબર કેમ આપ્યો ? આ ચાર પ્રકારનો ધર્મ માનવી કરી શકે તેમ છે. આ ધર્મ વગરનો માનવી આત્માની ઉત્પત્તિ તો કરી શકતો જ નથી. પરંતુ આપણે જોઈ ગયા તેમ માનવ ન રહેતાં રાક્ષસ બની જઈ નીચામાં નીચી ગતિએ ચાલ્યો જાય છે. માનવી સાતમી નરક સુધી જાય છે. તિર્યંચો તો અકામ નિર્જરાદિથી ઉંચા આવે છે. દેવતાની વધારે સંખ્યા તિર્યંચો પૂરે છે. સર્વતઃ પરાધીન એવા તિર્યંચોને તો સહન જ કરવાનું છે ને ? ‘કાઈ કાપે, કાઈ મારે, કાઈ તાડના કરે, પાણી પાનાર કાઈક નીકળે. આખલો જેને કહેવાય તેય નાના છેડારાના સાંઠીકડાથી બાગવા માંડે.’ એને ક્યાં વળતર વાળવું છે ? સ્વાધીન માત્ર માનવી. એ માનવી જો ધર્મ અંકુશનો સ્વીકાર ન કરે તો પરાધીન

તિર્થ'ચોને પણ કેવી કારમી રીતે હણે? અંતે નીચે જ ગયડે ને? આટલો ઉંચો આવ્યા પછી તે ન ગયડે માટે જ પ્રભુએ માનવીને દાન, શીલ, તપ તથા ભાવ, આ ચાર આત્માની ઉત્તતિના ઉપાયો કહ્યા. તે ચારમાં પણ દાનધર્મ સહુથી પહેલો કહ્યો! કેમ? ભાવનાવાળા હજી મળે (માત્ર વાતોમાં શું વાંધો?), શીલ પાળનારા મળે (ક્યાં કાંઈ લેવું દેવું છે?), તપ કરનારા ય મળે (દાણા બચે ને?). એ ત્રણેય ધર્મમાં કોઈને કાંઈ આપી દેવાનું નથી. કોઈને આપી દેવું તે આકરું છે. દાનધર્મમાં આપવું પડે છે. તેમાં 'લઉં લઉં' ની અનાદિની ભાવના ભુંસી નાખીને 'દઉં દઉં' નાં દર્શન કરાવવાં પડે છે!

ચારે ધર્મમાં દાનધર્મ, આથી મોખરે છે. એ ધર્મ આકરો છે તેમ સહેલો પણ છે. તેમાં શીયલ પાળવું પડતું નથી, ભૂખ્યા રહેવું પડતું નથી, ભાવના શોધવા જવાનું નથી. ભાવના ન હોય તો એ દાનધર્મ આકરો પણ છે. દાનમાં તો રોકકું ચૂકવવાનું છે, કાઢીને દેવાનું છે. ત્યાગધર્મનાં મંડાણ અહિંથી મંડાય છે. ત્યાગધર્મના સાચા પાઠો અહિંથી પઢવા શરૂ થાય છે. પહેલો એકડો કરવો કેટલો કઠીન છે તે ભણેલાના અનુભવની વાત છે. ભગવાન શ્રી ઋષભદેવની સાથે દીક્ષા લેનારા ચાર હજાર ચાલી ગયા. તાપસ થયા. શાથી? શીયલ નહોતું? તપ નહોતું? ભાવના ન હતી? એ તમામ હતું, તો કેમ ગયા? કહો કે તે વખતે એક દાનધર્મ જ ન હતો. મુનિને દાન દેનાર કોઈ ન હતો. દાન દેનારાથી તો તીર્થ ટકે. આખા યે તીર્થને ટકાવનાર દાનધર્મ છે. માટે દાનધર્મ અગ્રપદ છે. મુનિ પણ ત્યાં વિહાર કરે કે-જ્યાં દાન હોય. દાનનાં દ્વાર બંધ હોય ત્યાં મુનિ શી રીતે જાય? દેરાસર-આગમ, એ તો મુંઝાં તીર્થ છે. મુનિ જ એક બોલતું તીર્થ છે. દેરાસર વિગેરેને તીર્થ તરીકે ઓળખાવનાર જીવતું તીર્થ મુનિ છે. સાતેય

ક્ષેત્રાને જીવતાં રાખે મુનિ. મુનિ કુક્ષિ સંજલ હોય છે. દેહથી ધર્મ છે માટે દેહને આધાર આપે. મુનિથી ધર્મ ટકે. મુનિ દાનધર્મથી ટકે. દાતા આ લાભ ઉઠાવે છે. ચાર પ્રકારના ધર્મમાં આથી દાનધર્મ પહેલો કહ્યો છે. વળી ગૃહસ્થીને માટે વર્તનની દૃષ્ટિએ ચારેયમાં સહેલો આ દાનધર્મ જ છે. ગૃહસ્થથી ઉત્કટ શીલ ન થાય—તપ ન થાય—ભાવના નભાવી શકાય; પરંતુ દાન તો સહેજે અને ધારે તેટલું આપી શકાય. મુનિ, ધર્મ માટે ફરે. ધર્મ માટે તેમણે જીવન સમર્પ્યું છે. ધર્યાર તન્યાં છે. તેની પાસેથી ધર્મ લેવા દાતા મુનિને દાન આપે. મુનિ નિર્ગ્રંથ હોય છે. વિહાર કરતા ફરે. ‘કાણુ ટીકીટ કઢાવી આપશે કે કાણુ રોટલા આપશે?’ એવી ચિંતા મુનિને ન હોય. ભાવના પણ ધૌપથ પારીને ધરે જવાની ન હોય. આ મુનિવરો રૂપી પાત્રમાં દાન તે સુપાત્રદાન. મુનિવરોનું જીવન સ્વપર ઉપકારાર્થે જ છે. વિહાર કરતા આવે, એમને દાતાએ આધાર આપ્યો—પરિશ્રમ ઉતર્યો—ભૂખ નાહી. લોકો વ્યાખ્યાનની માગણી કરે કે—તરત તૈયાર! પારાવાર ધર્મ આપે. એવા સત્પાત્રમાં દાન યોજે એના આત્માની ઉત્પત્તિને અટકાવવા કાણુ સમર્થ છે? આવો દાનધર્મ કરનાર રૂપારીનો બાળક પણ શાલિભદ્ર બની અપવર્ગ સાધે છે.

મુનિથી આવક કે આવકથી મુનિ ?

દુનીયાનું વ્યવહારુ શિક્ષણ આપવા છોકરા માટે શિક્ષક રાખો છો. કલાકના વીસ આપો છો ! મુનિ દેશનાનો આર્જ લે છે ? મુનિ પાસેથી મેળવો છો કેટલું અને મુનિને દૂધ—ધી કેટલી કિંમતનાં આપો છો ? મુનિઓ માટે કેટલાકો કહે છે, ‘રોટલા તો અમે આપીએ છીએ.’ અલ્યા ! ઉપકારી મુનિરાજને રોટલા “તને જ કાના પ્રતાપે મળે છે, એ ખબર વિનાનો” તું શું આપતો હતો ? પૂર્વભલે ગુરૂથી મળેલ ધર્મના પ્રતાપે જ તું આજે મુખે

રોટલા ખાય છે, એ તને ખ્યાલમાં કેમ નથી આવતું? દીકરો માતાને કહે, 'હું પાળું છું' એ મૂર્ખ નથી? માએ દૂધે દીધો હોત તો નામદાર હોત ક્યાંથી? માતાની એ આ ભવની પણ દયા આ મૂર્ખાને યાદ આવતી નથી, તો ગુરૂએ કરેલ પરભવની દયા તો યાદ આવે જ ક્યાંથી? ધાવતાં ધાવતાં કરડી જતો, તો ય માતા પંપાળતી. પાણ્યો, મોટો કર્યો, એ માતાને પાળનાર તું કોણ? પરભવે આડો-તેડો ચાલતો તો પણ ગુરૂએ પંપાળીને જેને માનવ બનાવ્યો છે તે માનવી આજે 'ગુરૂને અમે રોટલા આપીએ છીએ' એમ કહે તે 'માતાને હું પાળું છું' એમ કહેનાર મૂર્ખ જેવા છે. પેલો જેમ 'માતાથી જ પોતે છે' એ બૂલી જાય છે તેમ અહિં અજ્ઞાની જન, 'મુનિથી જ પોતે છે' એ વાત સદંતર બૂલી જાય છે. ભગવાન ઋષભદેવે તીર્થ સ્થાપ્યું. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા સંઘ સ્થાપ્યો તે પહેલાં શ્રાવક ક્યાં હતા? શ્રાવકને ક્યાં કોણે? ખ્યાલમાં લ્યો. આત્માની ઉન્નતિના ધ્યેયવાળો શ્રાવક તો ઝંખે કે- 'મુનિથી હું છું, મારે આંગણે મુનિ ક્યાંથી?'

કોથળીઓ ઉધરાવનારા ઉપકાર કે ઉન્નતિ કરી શકતા નથી

આપણે જોઈ ગયા કે-તારકે દાનધર્મ મહાન હોવાથી જ સૌથી પ્રથમ કહ્યો છે. કલ્યાણની જડ એ છે. એથી સંસારરસિક માનવીઓનો હૃદયપલટો પ્રગટ ઓળખાય છે, 'લઉં લઉં' માંથી 'દઉં દઉં' દેખા દે છે. માટે જ આત્માની ઉન્નતિની ઇચ્છાવાળા સહુ કોઈએ દાન કરવું એ પ્રથમ જરૂરી છે. માનવતાનાં મૂલ્યાંકન દાનથી શરૂ થાય છે. ધર્મને મર્મ સમજો. શ્વાસ વિના જીવાય નહિ તેમ ધર્મ વિના જીવાય નહિ. અન્ન વિના દેહનું પણ તેમ છે. ધર્મ દેહથી થઈ શકતો હોવાથી દેહને આહાર-પાણીની જરૂર માટે તે કરવા પડે. આ શુદ્ધિ સમ્યગ્દષ્ટિને હોય. 'બધું ખાવું

માટે ક્યું છે. ' એમ કાણુ ખેલે ? ડોક્ટર કહે-મગના પાણી ઉપર રહેવાનું, તો કખૂલ ! માગે તે શી આપીને પણ કહે તે કખૂલ ! ફક્ત આ તારકે બતાવ્યું તે જ કખૂલ નહિ ? આવા આત્માની ઉન્નતિ કેમ થાય ? અહિં દવાના ઢોંગલા નથી લેવાતા. એકેન્દ્રિયથી માંડીને તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય સુધીના ' તમે જીવાડો તો જીવે તેવા ' પ્રાણીની દયા કરવાની તો સાફ ના કહેવાય છે, અને અરાડા દવાના મરાઈ રહ્યા છે ! આ દયા છે ? માનવ અંબંધીની દયાની વાતો આખત પણ કેવલ બંગાલ રાહન આદિના નામે લાખો એકઠા થઈ જાય તો ધાર્યો હાથ મરાય એવું તરી નથી આવતું ? કાણુ કેટલા એકઠા કરી કોને ક્યારે અને કેવી રીતે ક્યાં પહોંચાડયા ? છે સંતોષજનક ખુલાસા ? માનવાની પણ આ કેવી દયા ? સ્વાર્થી એવા અજ્ઞાન જનોથી દયા પળાતી કે પળાવાતી નથી. એવા ઉપકારીઓથી કાઢના ય આત્માની ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી. જગતથી પર એવા તીર્થંકર દેવો તથા તેના શાસનને સમર્પિત થયેલા નિર્ઘ્ને જેવો ઉપકાર સ્વાર્થીઓ કરી શકે ? ન મૂતો ન મવિષ્યતિ. સંસારીઓને ઝોળી ભરવાની વાત પ્રધાન-પદે હોય છે. પછી ભલે ભારતના આયમતા ન જણાવાને લીધે ઉગતા સૂર્ય દેખાતા હોય. કહેવા લાગી જાય કે અમુક દેવ કે દેવીઓ કહેવાય છે. પણ ખ્યાલમાં લેવાનું કે 'બસ ! કાથળી લાવો 'ની વાત સિવાય ત્યાં આત્માની ઉન્નતિની વાત છે ?

માનવ ધર્મોક્તિ જોઈએ

ધર્મનો મર્મ સમજો. જ્ઞાનીએ તત્ત્વ કહ્યું તે સમજો. જગત-માત્રના નાનાથી મોટા તમામ જીવોને તમે જીવવા છો, અને જીવો. એના જેવી બીજી આત્માની ઉન્નતિ નથી. તેમ ન થઈ શકે તેમ હોય એવા અનિવાર્ય સંયોગોમાં રડો. સમ્યગ્દર્શન આ છે. ન છૂટકે ખાયપીએ-ખધું કરે; પણ માને કે આ સત્કાર્ય નથી. મને

આ એકેન્દ્રિયાદિ અશરણુ જીવોને કરડી ખાવા-પીવાનો હક નથી. દુનીઆમાં શું ચાલી રહ્યું છે ? વિપરીત વ્યવહાર નિરાધારને કરડી ખાવા, ગરીબ પાસે વેઠ લેવી, સોગુણ્યું કામ લેવું, અસહાય એવી વિધવા બહેનને હઠધૂત કરવી, વાછરડાને આંચળે લાવી 'જ્યાં ગાય દૂધ લાવે કે' ખસેડી દેવો, વેડીઓ ગળ ઉપરાંત વેઠ ન કરે તો ઉપરથી માર કાં સળ ! માનવમાં દેખાતી આ માનવતા છે કે પાશવતા ? આ પાશવતા શાથી ? ધર્મવિહોણું જીવન હોવાથી. આથી નક્કી છે કે-ધર્મ જ માનવીને ઉત્તત બનાવે છે, અને તેથી આત્માની ઉત્પત્તિ ઇચ્છનારે ફરજિયાત ધર્માકિત બનવું જોઈએ. રાજા તે દર્શનીય હોય કે ભયભર્યો હોય ?

યુધિષ્ઠિર રાજાએ દાનધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. ખીજું ન થાય પણ આ તો થાયને ! યાચકોમાં ઢઢેરો પીટાવ્યો. એક પ્રહર-હથી ૧૨ જે યાચક આવશે, તેની જે ઇચ્છા હશે તે મુજબ યુધિષ્ઠિર રાજા દાન આપશે. યાચકો આવવા લાગ્યા અને ધર્મરાજા યાચકોની જરૂરીઆત મુજબ દાન આપવા લાગ્યા. દાન દેતાં વર્ષો વીતી ગયાં. યાચકો ધર્મી બની ગયા. દાતા ઉદાર હોય ત્યાં યાચકો ધર્મી થાય. એ યાચકો ખીજને યાચે નહિ, વધારે લે નહિ, ક્રમકે જોઈશે ત્યારે મળવાની ખાત્રી છે. પચ્ચીશ જોઈતા હોય ત્યાં ત્રીશ દેવાય એ યાચક શું કામ ઉતાવળો, લોભીયો કે સંગ્રહખોર થાય ? પ્રભાવના કરનાર આવા જોઈએ. ખોખે છે. લેનાર ખંચાય એમ છ એ કૃપણ થાય એટલે લેનાર એકને બદલે ખીજ વાર ધુસીને લેવાની ભાવનાવાળો થાય. દાતાની ઉદારતાથી લેનારમાં નીતિ, ન્યાય, ધર્મ પેદા થાય. એક બ્રાહ્મણને આવતી કાલે કન્યાનું લગ્ન હતું. આગલે દિવસે યુધિષ્ઠિર પાસે યાચવા ગયો. પણ જરા મોડું થયું. દાનશાળા બંધ થઈ ગઈ. સિંહદ્વારે ખેઠેલા બીમસેને બ્રાહ્મણને ધર્મ-રાજા પાસે જવા દીધો. જ્યાં દેવાનું જ હતું ત્યાં લેવા આવનારને

ભય શો ? આજે ગવર્નર કે વાઈસરોયને બૂઝમૂલામણીથી ડગ્યામાં પસાર થવાનું હોય છે. ચોકીદારો પોતાના, પણ તેને ય અવળા મુખે ઉભા રહેવાનું : એન્જિન તરફ નહિ જોવાનું : જુએ તો શૂટ ! કાંઈથી ખારી ઉઘાડી ન રખાય : રાખે તો શૂટ ! આ ભય શાથી ? પોતાને માટે ભયો જ ઉઘાડ્યા હોવાનું એ પ્રતિક છે. પ્રથમ તો રાજ નીકળે, લોકો દર્શન માટે ઉમટે, માર્ગમાં લાઈનઅફ હાથ જોડીને ઉભા રહે ! કારણ ? રાજ ધર્મીષ્ઠ, ન્યાયી, દાતા, પ્રજાને પુત્રવત્ પાળનારા હતા. રાજ આમ આત્મવ્રક્ષી હોવાથી ભય વગરનો હોય, પ્રસન્ન મુદ્રાવાળો હોય, અને ઘોડા પર, ઘોડાગાડીમાં કે પગપાળા પણ આસ્તે કદમ ચાલનારો હોય. દર્શનીય હોય. આગળ ધુંવાડો પાછળ ધુંવાડો એવા ચાત્રતાંની સાથે માલિકને જ 'ફટ-ફટ' કહેવા માંડનારાં મોતકાર વાહનોથી વેગળો હોય અને દાતા હોય. આથી જ રાજ પણ 'રાજ્યશ્રી નરકશ્રી'નું સૂત્ર ખોટું પાડી શકતા. અર્થાત્ દેવ થતા.

નગરાં વગાડ્યાં ! શાનાં નગરાં ?

ભીમસેને તો પ્રાહ્લણને ધર્મરાજના નિવાસ ભણી આગળ વધવા દીધે, પણ ચોકીમાં હતા ચાર ભાઈ. આણવળી અર્જુન, જોષી સહદેવ, વરણાગીઓ નિકુલ તથા અલમસ્ત ભીમસેન. ભીમ આમ તો મોટા, પણ ધૂની. તે સૌથી મોખરે. પ્રાહ્લણ આગળ ગયો. નિકુલે તેને સાંભળીને આવતી કાલે આવવાનું કહ્યું. દાન આપવાના ૯ થી ૧૨ ના નિયમના બંધન આગળ પ્રાહ્લણ બિચારો લાચાર બન્યો. નિકુલજી આમ નિયમમાં ગયા, જ્યારે ભીમસેન 'દાન નહિ મળવાથી પ્રાહ્લણને થતા દર્દના ઉકેલ રૂપ' રહસ્યમાં ગયા. પાછા ફરેલા બિન્ન પ્રાહ્લણને ભીમસેનજીએ બોલાવ્યો. પૂછ્યું, બિન્ન કેમ ? પ્રાહ્લણે કહ્યું, 'મારા કર્મની કંઠણાઈ, હું મોડો થયો, અમાગીઓ, કાલે કન્યાકાળ જશે, મારું

નાક કપાશે. 'આલ્હાણને ખીજે દાન મળે એમ હતું, પણ યુધિષ્ઠિર વિના ખીજને યાચવા ઈચ્છતો નથી. ભીમસેને કહ્યું, 'ભાઈ, અહિં ક્ષણવાર થોભ. શાંતિથી ખેસ.' આલ્હાણને વહાલથી ખેસાડી ભીમસેનજીએ તો ડેલીમાં પડેલાં યુદ્ધનાં નગારાં ધડીમધીમ-ધડીમધીમ વગાડવા જ માંડ્યાં. જોરથી દીધે જ રાખ્યું. એ દેખાવથી હતાં યુદ્ધનાં નગારાં; પરંતુ તત્ત્વથી હતાં પરની પીડાથી પીડિત થવા સ્વરૂપ આત્માની ઉન્નતિનાં દુઃખો: અકાળે યુદ્ધ-નગારાના ગડગડાટથી આખી નગરીમાં કોલાહલ મચ્યો. વફાદાર માનરીઓ શસ્ત્રથી સજ્જ થઈ ડેલીએ ટોળે વળ્યા. હથુહથુટ કરતાં યુદ્ધ-રસિક અશ્વો ખીલા ઉખેડીને તથા વૈરીને મદ ઉતારવા તલસી રહેલા મદોન્મત્ત હાથીઓ આલાન સ્તંભો ઉખેડીને પણ સિંહદાર પાસે યુદ્ધની વાટ જોતા આવી ઉભા. સુભટોનાં શસ્ત્રાસ્ત્રો ખણ-ખણાટ ગાજવા લાગ્યાં. ખુખી એ કે-આમ છતાં ધર્મરાજના પેટનું પાણી પણ હાલતું નથી ! એ કાંઈ કાપુરુષ છે ? સિંહ જેવા પુરુષ શ્રેષ્ઠ છે. સિંહને ગોળી વાગી હોય, શરીરમાં આરપાર ઉતરી ગઈ હોય તો ય આખી ડોક ફેરવીને ન જીએ. ડોક વાંકી કર્યા વિના ટેદી આંખે જરાક પાછી નજર કરે. એને કહેવામાં આવે છે 'સિંહાવલોકન.' તેમ જ આ અણુધાર્યા ઉલ્કાપાતથી અદ્વય અકળાયા વિના ધર્મરાજએ અર્જુનને શાંત હૃદય કર્યો: 'ભાઈ! જો તો ખરો. આ અચાનક યુદ્ધનાં નગારાં કેમ વાંગ્યા ? શું આ કોલાહલ ?' અર્જુને સહદેવને આગ્રા પહોંચાડી. સહદેવે નિકુલને. નિકુલે આવીને ભીમસેનને પૂછ્યું: 'ભાઈ! ધર્મરાજ પૂછાવે છે કે-આ શાનાં નગારાં વગાડો છો ?' ભીમસેને ઉપેક્ષા કરી અને નગારાં ચાલુ રાખ્યાં ! નકુલ નારો ભાઈ, ભીમસેનને શું કહે ? સહદેવને ખતી ખીના જણાવી. સહદેવ આગ્રા. ભીમસેને તેને ય ન સાંભળ્યા. સહદેવે જઈને અર્જુનને આ વાત કરી.

અર્જુન જાતે આવ્યા. પણ ગદાયુદ્ધ-નિષ્ણાત ભીમ તેને ગાઠે ? કહી દીધું : ‘ ધર્મરાજને જાણવું હશે તો જાતે આવશે ’ અને નગારાં ગગડાવે જ રાખ્યાં ! અર્જુન પણ ભીમને શું કરે ? તેણે જઈને યુધિષ્ઠિરને કહ્યું. ધર્મરાજ પોતે પધાર્યા. આડી નજરે મોટાભાઈને આવતા જોઈને ડાહ્યા જોરથી નગારાં વગાડવા માંડ્યાં. નજીક પધાર્યા જોઈને પ્રણામ કર્યા. યુધિષ્ઠિરે ભાઈને બાથમાં લઈને વહાલથી પૂછ્યું : ‘ ભાઈ ! આ શાનાં નગારાં ? ’

મહોત્સવનાં નગારાં !

ભીમે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું : ‘ મોટાભાઈ ! આ કાંઈ યુદ્ધનાં નગારાં નથી, આજ મારે મહોત્સવ છે, એનાં આ નગારાં છે. ’ યુધિષ્ઠિરે પૂછ્યું : ‘ વહાલા બંધુ ભીમસેન ! આજે એવો કયો મહોત્સવ છે ? ’ ભીમસેને કહ્યું કે-‘ ભાઈ યુધિષ્ઠિર ! આજનો ઉત્સવ અપૂર્વ છે, જ્ઞાનીઓ તો કહે છે કે આયુષ્યનો ક્ષણનો ય ભરંસો નથી, પરંતુ આજે મને ખાત્રી થઈ છે કે-મારા વડીલ બંધુ યુધિષ્ઠિર અત્યારથી ચોવીશ કલાક સુધી તો અમર જ છે. આ મહોત્સવ જેવો તેવો છે ! ’ વાત સાંભળી યુધિષ્ઠિર તો સ્તબ્ધ જ થઈ ગયા ! બોલ્યા : ‘ આ વળી કાણે કહ્યું ? ’ બ્રાહ્મણ તરફ આંગળી કરી ભીમસેને કહ્યું કે-આ બ્રાહ્મણને ‘ કાલે આવજો ’ એમ આપ સત્યવાદી સારે જ કહ્યો કે-‘ આપશ્રી આવતી કાલ સુધી તો છો જ, એમ આપશ્રીએ જાણ્યું હોય. ’ ધર્મરાજ મર્મ પામી ગયા. બ્રાહ્મણને આશ્વાસન આપી પ્રેમથી ઉઠાડીને ઈચ્છિત દાન આપવા પૂર્વક દાનધર્મનો પોતે ધોડેલો ૯ થી ૧૨નો નિયમ ભૂલ રૂપે જણાવાથી જુંસી નાંખ્યો ! દાતાના સંબંધીઓ તથા પરિવારકો પણ આમ આત્માની ઉન્નતિ માટે જીવતા કે-જેઓ આ રીતે અવસર પામીને દાતાઓનું પણ આત્માની ઉન્નતિ તરફ લક્ષ દોરતા.

ડોક્ટર દર્દીને પૂછે, 'તને શું થયું છે ?'

દાનધર્મ સોથી પહેલો કલ્હો. પોતાનું તો સહુ ભરે છે. કુકડી પણ ઉકરડે પોતાનું તથા અન્યાનું પોષણ ક્યાં નથી કરતી ? દુર્ગતિના હિસાબે આપણે જોઈ ગયા કે-ધર્મ વિનાનું માનવ જીવું અનુપમ જીવન પણ ભારે જોખમી છે. આથી જ આત્માની ઉન્નતિ ઈચ્છનાર માનવીને ધર્મ આવશ્યક છે. જ્ઞાનીએ માનવને ધર્મ કલ્હો. કેમકે-તે મન પર લે તો સ્વપરનો ઉપકાર કરી શકે તેમ છે. એકેન્દ્રિયાદિ પાંગળા પ્રાણીઓ શું કરવાના ? તેને પ્રવચન શું કરે ? પ્રવચનનો સાર એક જ કે-‘સર્વ પ્રાણી સેવા માગે છે માટે સેવા કરો.’ એક પરગજુ વૈદ્ય હતો. નિષ્ણાત તેમજ ધર્મનિષ્ઠ હતો. એના હૈયામાં સેવાધર્મ જન્મ્યો હતો. ગામે-ગામ ઘરે-ઘર ફરી પદરની પણ દવા કરતો. એક ગરીબ ઝૂંપડામાં તે પેઠો. ગરીબ માથાપ, હીણક્ષીણ દર્દીની પાસે લમણે હાથ ટેકાવી રડતાં બેઠાં હતાં. સાત દિવસથી પિતૃભક્ત ગરીબ દીકરો તાવે ફફડતો હતો. ખાવાનાં સાંસાંમાં વૈદ્ય ક્યાંથી લાવે ? વૈદ્યના હૈયામાં દયા હોય તો આવા વખતે તે છાની રહે ? આવાને ત્યાં પૈસા મળે તો જ જાય ? આ ઉપકારી વૈદ્ય તો વગર તેડે ગયો. માને પૂછ્યું. માએ કહ્યું: ‘ભાઈ! મારા આ એકના એક છોકરાને સાત દિવસથી તાવ આરે છે. ખાધું નથી.’ સ્વાર્થીએ સેવાના ખૂમખરાડ ગમે તેટલા મારે, જાપામાં જાહેરાતો કરે, ફંડફાળા ઉધરાવે, પણ જોશો તો તેઓમાં સાચી સેવાની આ ગંધ પણ હોતી નથી. સેવામાં સ્વાર્થને તો સર્વથા હોમી દેવો પડે છે. વૈદ્યે જોયું તો નાડમાં રોગ જણાયો નહિ. આજના ડોક્ટરો ભુંગળાં મૂકે, છતાંય દર્દીને પૂછે: ‘તને શું થયું છે ?’ અહ્યા! ત્યારે ભુંગળાનો અર્થ શો ? પછી વળી ફેટાનું કહે. લોહી તપાસવાનું કહે, દશ-વીજ ઇન્જક્શનો ધોંચવાને જાને ફ્રી તરીકે છોડેલા ગરીબોનો ય આજ ઉઠાવે! વાત મર્યાદિત સમય જ કરે! સીધો જવાબ ન આપે !

એક વાત એ વાર ન પૂછાય ! જરા ખુરશી સારી ન મળે તો સાહેબ નારાજ થાય ! આવા વૈદ-ડોક્ટરો વગર પૈસે સેવા કરે તો ય સેવક કેમ ઠરે ? સેવક તો સમર્પિત હોય. આ વૈદ સદૈવ હોતો. નિષ્ણાત હોતો. એવો નાડીવૈદ હોતો કે-નાડી જ દરદ જાણે. પહેલાં એવા નાડીવૈદો હતા કે-દરદી શું ખાધું તે છૂપાવી ન શકે. પૂછવામાં આવે કે-‘ શું ખાધું ? ’ દરદી ગાંઠીઆને ખદલે ભાજિયાં કહે, તો વૈદ પકડી પાડે. કારણ કે-તેઓનું લક્ષ નાણા તરફ નહિ પણ આત્મા તરફ હતું.

આપણે ઘણું આખળ વધવાનું છે

વાત એમ હતી કે-પેલો પુત્ર પાન-ખીડીનો સામાન્ય ધંધો કરતો હતો. ખીડી વેચતાં દાણા આવતાં તેમાં માતા-પિતા અને પોતે એમ ત્રણ જણાનું પેટ ભરાતું. એટલા જ માત્ર દાણા આવતા. દૈવયોગે બેત્રણ દિવસ લાગટ દાણા ઓછા આવ્યા. પોતે ખાય તો માતા-પિતા ભૂખ્યાં રહે, એ ચિંતાથી પુત્ર-‘ મિત્રને ત્યાં ખાધું છે ’ એમ કહી મુખ પાલટ્યા વિના લાગટ ભૂખ્યો રહ્યો. એને આવ્યો ભૂખનો કાળીઓ તાવ. પછી તો કમાઈને કોણ લાવે ? એટલે બધાયનું અન્ન ખંધ થયું ! આમ ભૂખમાં ભળી ચિંતા ! આમ પુત્રના તાવનું કારણ હતું માતા-પિતાની ભક્તિ. આનું નામ પુત્ર ! કેવો માતૃપિતૃ ભક્ત ? આત્માની ઉન્નતિ આવા પુત્રો સાધી જાય. આજ તો વીસમી સદી, સ્વતંત્રતાનો જમાનો, માને કહી દે-‘ ક્વી રૂઢી ચુસ્ત છે ? ટકટક કર્યા જ કરે છે ! મારી વાઈફ તો મેટ્રિક્યુલેટ છે, સુશિક્ષિત છે, નોખલ છે. ’ આવા પુત્રો મા-આપનું શું ઉકાળે ? માઆપનું ન ઉકાળે તે આત્માનું શું ઉકાળવાના હતા ? પેલો ભૂખ્યો રહેનાર પણ જૈન ન હતો, અજૈન હતો. જૈન તો અદ્દમ કરે. જૈન તથા ઈતર સંસ્કૃતિમાંનો ફરક અહિં ઉઘાડે

થાય છે. જૈન બાલક તારકના ખમીરયોગે ચાલતાં છટ્ઠ-અઠ્ઠમ કરે. બ્યારે ઇતરોમાં ઉપવાસ કરે ત્યારે તો એ ઉપવાસની યાદી એને દશ વાર ખાવાનું મંગાવે! કહેવરાવે ઉપવાસ અને અઢીશેર ફરાળ કરે! આત્મોન્નતિમાં જૈન બાળપણુ આટલો આગળ હોય. આપણે ક્યાં ઉભા છીએ એ વિચારી ધણું આગળ વધવાનું છે.

આનું નામ સેવક અને સેવાધર્મ!

પેલા વૈદ્યને નાડમાં રોગ ન જણાયો. મા-આપથી સામાન્ય સંયોગોની કાળજીપૂર્વક માહિતી મેળવી લીધી. મા-આપને જરા બહાર જવા વિનવીને દર્દી છોકરાને વૈદે વહાલથી કહ્યું: 'ભાઈ! મૂંઝાઈશ નહિ. તારો રોગ પરખાયો. લે આ પચાસ રૂપીઆ. એ જ તારી દવા છે!' પેલો કહે: 'ન લઉં.' ગરીબ આત્માનું પણ કેવું સુંદર આત્મધરતર? ખરેખર, યોગ્યને આપવું પણ મુકેલ છે. વૈદે ખુશી કરી: 'ભલા આદમી! તો તારાં મા-આપ જીવશે શી રીતે? કમાય ત્યારે પાછા આપજો!' આ રીતે પરાણે રૂપીયા આપ્યા. ક્યા હૃદયે આ થયું હશે? વિચારો. આનું નામ કહેવાય સેવક અને સેવાધર્મ. આપણને પણ આવું ગમી જાય છે ને? ગમે છે તો કરવા માંડજો, આત્માની ઉન્નતિ કરવી છે ને? કરવી હોય તો આમ થશે. વૈદે પરાણે રૂપીયા દીધા અને તેનો રોગ મટાડ્યો. આ સેવાધર્મમાં વૈદે પચાસ જોડ્યા તેમાં 'દાનધર્મ'નો સમાવેશ થાય છે, ગરીબ કુટુંબના ઘરમાં પેસીને નિર્ધન દર્દીની પણ સારવાર માટે ખાસ રોકાઈને દર્દીને લેતાં સંક્રાંત્ય ન આવે એ રીતે પદરના પણ રૂપીઆ માતા-પિતાને દૂર કરીને દર્દીને સમજાવીને આપ્યા, એ સદાચારરૂપ શીલધર્મનો સમાવેશ થાય છે, અને ઉત્તમ ભાવના તો પ્રત્યક્ષ જ હોવાથી ભાવનાધર્મનો પણ સમાવેશ થાય છે.' આ રીતે દાનધર્મ જેમ ચારે પ્રકારના ધર્મમાં

એક વાત એ વાર ન પૂછાય ! જરા પુરુશી સારી ન મળે તો સાહેબ નારાજ થાય ! આવા વૈદ-ડોક્ટરો વગર પૈસે સેવા કરે તો ય સેવક કેમ ઠરે ? સેવક તો સમર્પિત હોય. આ વૈદ સફવૈદ હતો. નિષ્ણાત હતો. એવો નાડીવૈદ હતો કે-નાડીથી જ દરદ જાણે. પહેલાં એવા નાડીવૈદો હતા કે-દરદી શું ખાધું તે છૂપાવી ન શકે. પૂછવામાં આવે કે-‘ શું ખાધું ? ’ દરદી ગાંઠીઆને બદલે બનિયાં કહે, તો વૈદ પકડી પાડે. કારણ કે-તેઓનું લક્ષ નાણા તરફ નહિ પણ આત્મા તરફ હતું.

આપણે ઘણું આગળ બધવાનું છે

વાત એમ હતી કે-પેલો પુત્ર પાન-ખીડીનો સામાન્ય ધંધો કરતો હતો. ખીડી વેચતાં દાણા આવતાં તેમાં માતા-પિતા અને પોતે એમ ત્રણ જણાનું પેટ ભરાતું. એટલા જ માત્ર દાણા આવતા. દૈવયોગે બેત્રણ દિવસ લાગટ દાણા ઓછા આવ્યા. પોતે ખાય તો માતા-પિતા ભૂખ્યાં રહે, એ ચિંતાથી પુત્ર-‘ મિત્રને ત્યાં ખાધું છે ’ એમ કહી મુખ પાલટયા વિના લાગટ ભૂખ્યો રહ્યો. એને આવ્યો ભૂખનો કાળીઓ તાવ. પછી તો કમાઇને કાણ લાવે ? એટલે બધાયનું અન્ન અંધ થયું ! આમ ભૂખમાં લળી ચિંતા ! આમ પુત્રના તાવનું કારણ હતું માતા-પિતાની ભક્તિ. આનું નામ પુત્ર ! કેવો માતૃપિતૃ ભક્ત ? આત્માની ઉન્નતિ આવા પુત્રો સાધી જાય. આજ તો વીસમી સદી, સ્વતંત્રતાનો જમાનો, માને કહી દે-‘ કેવી રૂઢી ચુસ્ત છે ? ટકટક કર્યા જ કરે છે ! મારી વાઇફ તો મેટ્રિક્યુલેટ છે, સુશિક્ષિત છે, નોખલ છે. ’ આવા પુત્રો મા-આપનું શું ઉકાળે ? માઆપનું ન ઉકાળે તે આત્માનું શું ઉકાળવાના હતા ? પેલો ભૂખ્યો રહેનાર પણ જૈન ન હતો, અજૈન હતો. જૈન તો અદ્દમ કરે. જૈન તથા ઇતર સંસ્કૃતિમાંનો ફરક અહિં ઉઘાડે

થાય છે. જોન આલક તારકના ખમીરયોગે ચાલતાં છઠ્ઠ-અઠ્ઠમ કરે. જ્યારે છતરોમાં ઉપવાસ કરે ત્યારે તો એ ઉપવાસની યાદી એને દશ વાર ખાવાનું મંગાવે! કહેવરાવે ઉપવાસ અને અઢીશેર ફરાળ કરે! આત્મોન્નતિમાં જોન આળપણુ આટલો આગળ હોય. આપણે ક્યાં ઉભા છીએ એ વિચારી બાણું આગળ વધવાનું છે.

આનું નામ સેવક અને સેવાધર્મ!

પેલા વૈદને નાડમાં રોગ ન જણાયો. મા-આપથી સામાન્ય સંયોગોની કાળજીપૂર્વક માહિતી મેળવી લીધી. મા-આપને જરા બહાર જવા વિનવીને દર્દી છોકરાને વૈદે વહાલથી કહ્યું: ‘ભાઈ! મૂંઝાઈશ નહિ. તારો રોગ પરખાયો. લે આ પચાસ રૂપીઆ. એ જ તારી દવા છે!’ પેલો કહે: ‘ન લઉં.’ ગરીબ આત્માનું પણ કેવું સુંદર આત્મધડતર? ખરેખર, યોગ્યને આપવું પણ મુકેલ છે. વૈદે ખુખી કરી: ‘ભલા આદમી! તો તારાં મા-આપ જીવશે શી રીતે? કમાય ત્યારે પાછા આપજો!’ આ રીતે પરાણે રૂપીયા આપ્યા. ક્યા હૃદયે આ થયું હશે? વિચારો. આનું નામ કહેવાય સેવક અને સેવાધર્મ. આપણને પણ આવું ગમી જાય છે ને? ગમે છે તો કરવા માંડજો, આત્માની ઉન્નતિ કરવી છે ને? કરવી હોય તો આમ થશે. વૈદે પરાણે રૂપીયા દીધા અને તેનો રોગ મટાઝો. આ સેવાધર્મમાં વૈદે પચાસ જોડ્યા તેમાં ‘દાનધર્મ’નો સમાવેશ થાય છે, ગરીબ કુટુંબના ઘરમાં પેસીને નિર્ધન દર્દીની પણ સારવાર માટે ખાસ રોકાઈને દર્દીને લેતાં સંક્રાંત્ય ન આવે એ રીતે પદરના પણ રૂપીઆ માતા-પિતાને દૂર કરીને દર્દીને સમજાવીને આપ્યા, એ સદાચારરૂપ શીલધર્મનો સમાવેશ થાય છે, અને ઉત્તમ ભાવના તો પ્રત્યક્ષ જ હોવાથી ભાવનાધર્મનો પણ સમાવેશ થાય છે.’ આ રીતે દાનધર્મ જેમ ચારે પ્રકારના ધર્મમાં

